

„hunyaszkodni nem kell a maffiáknak”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
VII. ÉVFOLYAM 1996. 14. (200.) SZÁM — JÚLIUS 20.

ára 500 lej

HATÁR GYŐZŐ

Vészkijárat

ez a világ a Hülyék Ország

Hülye-Ország: ezzé lett a világ
szaladgálnak benne százezerszámra
drogosok próféták banditák

ez lett a vége hát amaz Ősködnék
— hatmilliárd jámbor vak és siket
búsbarom: azok — ezeken élőködnék
szípnak vért szopják emléiket

emezek? mind-adják: letejelnek!
orvul így hálózák be a maffiák:
ő-láncaikban éled minden gyermek
s lőn ő-könnyű prédájuk ez világ

...Be jó is vénnek oly vén csontnak lenni
hogy már az élet is kár belé
kiben a gazemberség reflexe semmi
mert csak fájdalom-felfogó relé

be jó is tudnunk: teljes nemtudásunk
miről lesz — s mi eddig volt unt' elég
mert egész valónkkal belevástunk:
a Föld Gazember-birtokba vételét

már nem érzük meg és gazemberül
hunyaszkodni nem kell a maffiáknak!
...Ami előttünk ritkulva elterül:
az intermundium — a végső vészkijárat

ott tengünk a holtér intermundiumban
gazdátlan kószáló szellemek
hitünk mi volt s de vélünk kilobban:
a bizonytalanság — búcsú-üzenet —

hogy nincs többé oly gané gazember
istenség ki ily csillaglakást teremt
hol Maffiát hízlalni óljukban él az Ember
— szennyezni Földjével a holt végtelent

Orth István: Ulmi gótika

FARAGÓ JÓZSEF

Az én egyetemem(i)m

Trianon egyik következményét élük Kelet-Európa lakóinak ama százezrei meg milliói, akik sohasem hagyták el szülőhelyüket, ennek ellenére a határmódosítások miatt több országnak, illetőleg ugyanazon országnak megszakításokkal több ízben voltak állampolgárai. A világ könyvtermésében sajátosnak mondhatnók azokat a helynévszótárainkat is, amelyek a Kárpát-medence helységeinek többrendbéli "hivatalos" elnevezései közt igyekeznek a jelenkor meg az utókor jámbor utazóit eligazítani. De szólhatnánk tragikus helyzetekről is, amidőn egyazon nemzet fiai a háborúban egymást kényszerülnének gyilkolni, mert a nagyvonalú politikai rendezések más-más országok Prokurisztész-ágyaiba kényszerítették őket.

Ezeknek a kérdőjeles helyzeteknek a számát szeretném magam is gyarapítani, amidőn fölteszem a kérdést, hogy miközben — előbb magyar, majd másodszor is román állampolgárként — ugyanazon egyetemi intézetekben ugyanazokat a professzorokat hallgattam, tulajdonképpen hány egyetemnek a neveltje vagyok, melyik volt az én egyetemem?

A Trianon előtti Magyarországon 1872-ben alakult meg Kolozsváron másodikként — a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem után — az a Ferenc József Tudományegyetem, amely 1919-ben az újonnan létrejött Nagyromániából Szegedre távozott, majd onnan a bécsi döntés után, 1940 őszén tért vissza Kolozsvárra. A közbeeső huszonegy évben az erdélyi magyarságnak nem volt egyetemem, mert a román államhatalom a Gyulafehérvári Határozatnak ezt az önként vállalt és expressis verbis deklarált kötelezettségét sem tartotta be. ("A teljes nemzeti szabadság az összes együttélő népek számára. Minden nép saját kebeléből való egyének által, saját nyelvén fog élni a közoktatással, közigazgatással és igazságszolgáltatással.")

Én 1941. tavaszán érettségiztem, majd ősszel a Ferenc József Tudományegyetem polgára lettem, miként ezt a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékánja, Mészöly Gedeon professzor úr ünnepélyes kézfogásával is megerősítette.

1944. őszén a szovjet és román hadsereg közeledtével katonai parancsra valamennyi magyar állami intézmény elhagyta Kolozsvárt, sőt — egy évezrednyi keserű és indokolt beidegződés alapján — a front miatti félelmében a polgári lakosság tekintélyes hányada szintén elmenekült. Ebben az áradatban az Egyetem a

>>>>> folytatás az 5. oldalon

- Jakab Gábor: Balogh Edgár koporsójánál
- Lászlóffy Csaba: Átváltozások Buddhája
- Lászlóffy Aladár: Ostrompróza
- Szőcs István: Olvasatok
- Mózes Attila: A gonosz incselkedései
- Lakatos Mihály: Nyíró József recepciójának története
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

14

BALOGH EDGÁR KOPORSÓJÁNÁL

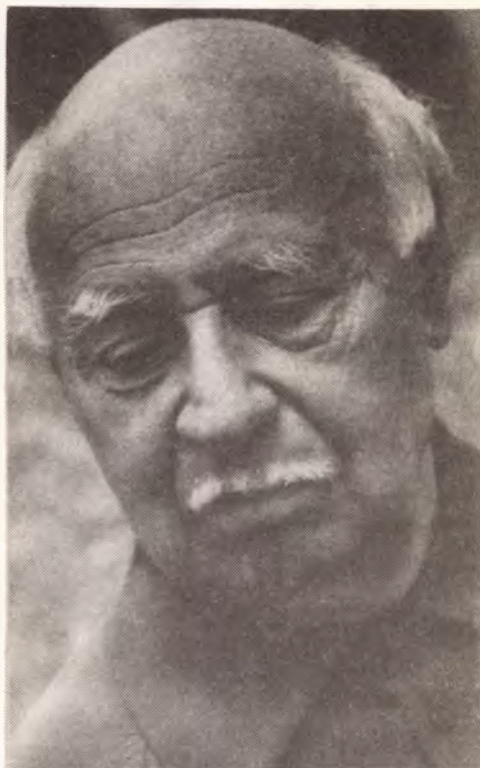
Gyászoló család, gyászoló gyülekezet! Századunk utolsó erdélyi "nagyöregjétől", a *mindvégig baloldali szocialista* Balogh Edgártól búcsúzunk, akik utolsó lehetőségig nemes eszmékért küzdő, hosszú élete során — okkal, ok nélkül — különféle címkével illetünk, többek között olyannal is, mint: ateista.

Koporsójánál nem másoknak, hanem saját magamnak teszem fel a kérdést: helyénvalónak tarthatom-e az említett minősítést vele kapcsolatban én, a római katolikus pap, aki éppen az ő, még életében kifejezett, határozott kívánságára álllok itt, ravatala előtt, mint Isten szolgája, hogy a temetési szertartást celebráljam és érte imádkozzam? És azt válaszolom: nem!

(Legutolsó találkozásunkkor, egy igen meghitt pillanatban, férfiaként, kezünket egymás kezében tartva, miután múltról s számvetésről való beszélgetésünk során a legőszintébb önkritika szükségességét, az Isten előtti bűnbánattartást lelkéssként szóba hoztam, nagyon megfontoltan ezeket mondotta: "Készülök formailag is egy gyónásra, de azért már most megkérem, kísérjen el majd utolsó utamra..." Hirtelen távozása a gyónás formai elvégzésének a lehetőségét számára megghiúsította ugyan, de meggyőződésem, hogy akkor kinyilvánított őszinte szándéka alapján irgalmas és jószágos Istenétől a remélt feloldozást, mint végleg hazatért "tékozló fiú", biztosan megkapta.)

Amit pedig most mondok, azt minden jelenlevőnek mondom az egyházhoz való tartozás témakörének tárgyában. Sokan vannak — úgy mond — "kívül", akik valójában "belül" vannak, és fordítva: sokan vannak "belül", akik "kívül" vannak. Nos, ha ez így igaz, akkor furcsának tűnhet ugyan első hallásra, de mégis kijelentem, hogy: lehet egy ember — úgy mond — ateista, jóllehet nagyon hangos hitvallást tesz Isten mellett szavakkal, formálisan — és fordítva: lehet egy másik ember hívő, jóllehet kívülálló szemében úgy tűnik, hogy távol él Istentől, tehát ateista.

Nem az az ember ateista, aki sorscsapásokkal és megpróbáltatásokkal teli élete egy szakaszán (legalábbis látszólag) tagadja Istent, illetve nem is őt, hanem csak egy valójában nem létező szakállas öregurat, a szakállas öregistent, hanem az, akinek az igazi isteni Lény attribútumai, mint például a szeretet, testvériség, igazságosság semmit sem jelentenek. Nos, mint azt mi valamennyien tudjuk, a koporsóban fekvő Edgár testvérünk életében, szóhasználatában és eszmerendszerében az említett fogalmak kulcsfogalmakként szerepeltek: szóval, tollal és cselekedettel sokat tett az emberek közötti megértés, népek viszonylatában pedig, ahogy fogalmazott, "a néptestvériség" megvalósulása érdekében. Arról, hogy álma máig sem valósulhatott meg, aligha tehet. Kosuth, Jászi, Ady, Bartók szellemében prágai éveitől kezdve mindvégig a *Duna-menti konföderáció* gondolatának volt szerelmese és cselekvő elkötelezettje. S

nemcsak élt benne a szeretet eszméje, de igazi humanistaként gyakorolta is a szeretetet, amit tőle eltérően gondolkodók is, az ő vitafelei nagyra értékelték. Élő tanúként bizonyíthatom, hogy a hatvanas évek végén a betegágyában fekvő Balogh Edgárt sokat átélte századunk talán legnagyobb erdélyi személyisége, az eszmei ellenfélnek és nem ellenségnek tartott Márton Áron is fölkereste. A nagy püspököt erre a látogatásra magam kísértem el. "Úgy fogadtam ezt a látogatást — írta a *Keresztény Szó* 1992-es áprilisi számában *A szeretet dicsőrete* című cikkében —, mint mindazok bátorítását, akik baloldalon is az emberséget küzdenek." Néhány mondattal hátrább ugyanezen cikkben ezeket a ma nagyon időszerű sorokat is leírta: "Ez a *szeretet* hiányzott életem tapasztalatai során mind a magyar, a csehszlovák, vagy a román nemzetállami uralomvágyban, mind a jobboldali vagy baloldali parancsuralomban, s ez hiányzik a mai hatalmi törekvések kíméletlen üzleti számításai s liberálisnak tetsző demagógiája mögül is."

Gyászoló gyülekezet! Valaki felett pusztán csak látszat alapján ítélni nem lehet. Még a hivatalos egyház sem ítélni lehet, amit most már érzékelhetően igazol is ez a Krisztus alapította intézmény a zsinat utáni rendkívül nyitott szellemiségével. Hadd hivatkozzam itt egy pillanat erejéig a mondottakkal összefüggésben Nietzsche. Megcsodálta azt a gazdag és titokzatos szimbolizmust, amely a keresztény egyház sajátja, és amely, véleménye szerint, a katolikus mise szertartását bizonyos értelemben az ókori dráma fölé magasztosítja. Nos, mint ismeretes, a misében a meghalt hívőért végzett liturgikus me-

mentóban, miután név szerint is említi a pap a meghaltat, szó szerint ezeket imádkozza: "Emlékezzél meg szolgádról (vagy szolgálódról), (most Edgár szolgádról), akinek hitét csak Te ismered." Megismétlem: "akinek hitét csak Te ismered". Nyugodjunk már egyszer bele abba, hogy Istenhez is sok és sokféle út vezet. Voces diversae, semitae multae, sed unum per eas significatur, unus quaeritur: Deus. Úgy is mondhatom, Isten felé irányultságunkban nincsenek lezárt utak, hiszen az élő hit sohasem csupán örömteli hazatalálás és boldog bizonyosság, hanem kínos keresés, gyötrelmekkel teli kételkedés, sőt gyakori eltévelyedés is egyszerre. Nyugodtan ülni szélcsendes időben egy napsütötte hajó fedélzetén, semmiképpen sem a hit képe. A hit képe az, amikor egy vízi úton szivattyúk segítségével megtartjuk ugyan a csónakot, és mégsem akarunk visszatérni a kikötőbe... Miközben a magára maradt, öntelt emberi értelem elkeseredett utasként a szilárd föld felé nyújtja ki — hiába — a kezét, a hit minden erejével beleveti magát az elszánt, kockázatokkal is járó, céltudatos keresésbe — s így örömmel és győztesen megmenti az ismét és ismét, sorozatosan újra kezdeni tudó embert. Ezt tette Edgár testvérünk is ránk testált írásiban és könyveiben, nem utolsósorban a négy kötetes Romániai Magyar Irodalmi Lexikon néven ismert, befejezés előtt álló fő művében — nyomunkkövethetően és tettenérhetően.

Gyászoló testvérek! Túl minden megoldásra váró, sürgető, nagy problémán az ember végső kérdése valamennyi koporsó láttán végül is ez: vissza tud-e térni, esetleg hatalmas kanyarok megtétele után az élő Istenhez, aki maga is személy, sőt személyek közössége, Atya-Fiú—Szentlélek, s éppen ezért — mint János apostol fogalmaz, "maga a Szeretet" (szeretet ugyanis csak személyek között lehetséges!), vagy nem?! Hogy Balogh Edgár hazatalált a Szeretet-Istenhez, azt én utolsó óráiban vele elbeszélgető lelkipásztorként hinni merem. S ezért búcsúzásul Szent Bonaventurával, a Szeretet-Istenhez emelem szavamat és imádságban így esedezem: Isten! Te lényegedben nem vagy más, mint maga a nagy betűvel írt Szeretet, fogadd hát be Edgár testvérünket a Te végtelen szeretetedbe. Ebből a tényből viszont mindannyiunk okulására tanulság is következik. Az, hogy ha nincs bennünk szeretet, akkor egyre nagyobb ívben nap mint nap távolodunk Istentől, és imádatunk történjen bár a sok ismeret meg a tudás nevében, végül is nem egyéb, mint céltévesztés és bálványimádás. Az ember ugyanis csak akkor lesz önmaga, ha arcát az isteni fény egészen elárasztja, és majdhogynem vakítóan meg is világítja. Ha eltűnik az ember életéből az Őt bevilágító isteni Fényforrás, akkor saját, Isten képére formált arca, a visszfény is kihuny és nyomtalanul elmosódik. Ments meg ettől valamennyiünket, Istenünk! Ámen.

JAKAB GÁBOR plébános

EZERSZÁZ

A régi írott forrásokban a hunokat általában türköknek (Theophylactus Simmocatia, Landolphus, Zonaras, Simeon Magister), unni-nak, ungri-nak vagy ungros-nak (Kenrénosz, Niketasz), onogori-nak vagy ungari-nak (Agathiasz, Ravennai Geografus), ugri-nak vagy magor-nak (pl. Ortilus) nevezték. A hun-magyar (hunni=hungari) azonosság annyira természetes, annyira megkérdőjelezhetetlen volt, hogy például a XI. században, sőt még a XVI. században is (!) a kortárs magyarokat is hunoknak mondták: 1052-ben Henrik német császár contra Hunnorum vezette a seregét (Vita Bennonis), 1100-ban egy XII. századi forrás az avarok kagánjának, a hunok királyának mondta Szent Lászlót (Hyrene, filia chagani Avarorum, id est Hunnorum regis: Tractatus de Invest. Ep.), 1113-ban II. Béla is rex Hunnorumnak írták (Vita Ottonis Ep. Bamb.). A XVI. századi európai történetírók közül nem egy (pl. Leunclavius) a magyarok nyelvét türköknek tartotta. Száz sem volt kétséges, hogy a hunok és az avarok egyazon vagy rokon-népek voltak. Ezt még a németérzelmű Paulus Diaconus is így rögzítette (596. évnél: hunni, quoque qui et Avars dicuntur), s a jól tájékozott pápa sem volt másképpen: 824/26-ban II. János pápa ezt írta le: Hunnia, quae et Avaria dicuntur.

J. W. Valvasor 1689-ben megjelent híres nagy könyvében (Die Ehre dess Herzogthums Crain) a legkézenfekvőbb megállapításként közli, hogy nagyot tévednek azok, akik a hunokat például germánoknak vélik (mint például Aventinus, Florentinus, Crantzius), ellenkezőleg: a hunok, az avarok és a magyarok (Ungarn) egy népnek tekintendő!

A magyarok iránti ellenszenv tulajdonképpen évezredek múltja, az eredetünket illető hamis és lebecsmérő beállítások azonban a XVI. századig nem voltak jellemzőek. A már említett Aventinus szerint a honfoglaló magyarok a Kárpát-medencében három évig állandó szállás nélkül úgy kóboroltak, mint a cigányok!

Dr. BAKAY KORNÉL: HOGYAN LETTÜNK FINN-UGOROK?

GÁL ÉVA EMESE VERSEI

Tenger

Lehet, hogy nincsenek emberek,
csak ember.

Szertesodor
egymástól a tenger.
Szel fúj, dagadnak a csend vitorlái,
az idő hányja és veti magát,
hogy sose tudjunk belőle kilátni.

Mindég más lesz köztünk a világ,
mint mi? Hiába vagyunk (lettünk volna)
ugyanazok benne, vagy ellene egyek,
ha soha nem maradt eszközünk
ellentmondani a fergetegnek?

Az idő kegyetlenül folytatódik.
Néhány sziget: bőrig égett erdő.
Itt-ott farkassá vált bárányfelhő
vonszolja a hullámok hajóit,

és eltérít céltalanságtól, céltól.

Zátoryra futunk már nemsokára.

De azelőtt, míg lélegzetet
feszíthetünk rá a vitorlára,
van-e irány, amit mi szabunk időnek,
lehet-e e tengerben esély
behatárolni azt a partnyi földet,
ahol a kétség véget ér?

És tisztul az ég, és kisimul a tenger,
a biztonság más időkre tanít,
és emberek közt lesz újra az ember,

és együtt lesz,
ki összetartozik?

Kérdőjel

Ha kudarcba hull minden gondolat,
az egymást ölelő kételkedések
izzásából egy kérdőjel marad
egyetlen pont fölötti görnyedésnek,

ami előtt már nem föl a szó
föl hajnali ködök magaslatára,
hogy értelemmel eloszlatható
legyen az eget elborító pára.

De mivel szemben veszi el magát?
Hogyha ez a mindenség egy világ,
hogy lehet hóhérra az anyaméhe?

Avagy talán hóhér minden szülő,
mert élet halállal teremthető,
s az értelem önmaga veresége?

Nyomor

A nyomor álma fölött kő a csend.
Az alvókba a lelket visszafojtja,
még sincs semmi lent, és nincs semmi fent,
mert öntudattalan dimenziókba

révült valóság irányt, célt veszt.
A zuhanás vegyül a szárnyalással,
kijátssza a körforgás útjait,
és minden idő szembefut magával.

A nyomor álma tehát káros:
nincs rendje, nincsenek kiútjai,
minden súlyra súlytalansága cáfol,
s a súlytalanságot húzza a súly.
A nyomor távolat nélkül nyomorul,
és soha nem ébred fel önmagából.

Határszonett

Határol: az emberi értelem.
Nagyon kicsi, mégis hatalmas ország,
mert minden szomszédja oly idegen,
mintha nem is világok határolnák.

Hiába eseng az ész vízumért
egy jól elképzelt világútlevelel,
önmagán túlra ember még nem ért,
ahogy maga fölé a csend sem ér fel,

s minden utazás tétje az a táj,
ami a határokon túlra vár,
hogy ismerős legyen az ismeretlen.

Ahol végtelentől szakad a vég,
a képzeletünk átsuhanna még.
de értelemmel már követhetetlen.

Tavaszi

Egyszer elolvad a kényszer egészen,
s szabad értelmet bont ránk egy tavasz.
Nem tudom, milyen mondat lesz az éden,
de hiszem, hogy lélekkel ugyanaz.

Levetkezzük az ál-igék ruháit,
baljós csendbe se húz már nagykabát,
életünk a sugár részévé válik,
és nem árnyékolja többé magát.

Most csatározunk még az ellentétek,
hogy végigéljünk minden ellentétet,
és a fény győzelme teljes legyen

a sötétség fölött, mely szülte arcát,
mert teremtményével kell ofoja harcát
minden magáért küzdő értelem.

Évszaktalan

A nemlében nincsenek évszakok.
Nincs napsugár és nem fagy benne semmi.
A vesztés magát új vesztésbe menti,
míg a semmiben minden elhagyott,

és nem leszel, ha mindég messze vagy!
És messze vagy, ha mindég messze voltál!
Mintha konok távolatokkal karolnál
magadhoz, hogy a teret megtagad,

hiányodba a semmi belehal.
A nemlétnél a fájdalom erősebb,
súlyát őrzi, élesztgeti a kőnek,

ami az évszakoktól eltakar.
És ez már nem élet, csak élő árnyék:
mintha a semmiben se veled fáznék.

Hóvihar

A téli táj hirtelen megvonaglik,
fölborzolja magát a hómező,
s mint az állat, ki álmában sem alszik,
harcra riad a fehér temető.

Kegyetlen szelek tépázzák a képet,
hogy elfűjják a lélek lángjait,
amelyek fényt adnak a fehérségnek.
A fagyban boldog dermedtség hevít,

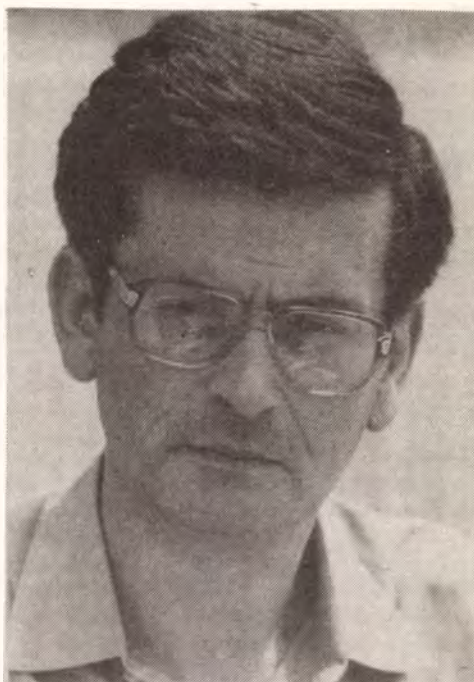
menedékként ölelve életünket,
mikor a szorongások mélyre úznak,
és mozdulatlan lesz a mozdulat.

Most a hómező ellenünk is lázad
pokollá szítoa a dermedt csodákat,
és kavarva sírunk maga alatt.

Ostrompróza

SIGMOND ISTVÁN 60 ÉVES

Más-más közöny és közönség előtt győznek az emberi eszmék. Ezzel csak azt akarom kiemelni, hogy nem kell olyan nagyon örvideni annak, hogy a világ látszólag progresszál s e látszólagos grasszálás szerint előbb szűklátókörű, betokosodott, ostoba, erőszakos, konzervatív, utólag azonban belátó, nyitott, fogékony lesz, tele széles látókörrrel és toleranciával. Mert nem. Minden egyszerre van. Ilyen az emberi lény, ilyen a szerkezetünk. Attól függ, hogy naplementében vagy röntgenkészüléken keletkező képét vizsgáljuk. És ami jóra fordul, az nem a makacsok megtérése és megtörése közepette megy végbe, a belátás nem tényező az idő futószalagán; hanem a felocsúdásnak, észbekapásnak tűnő valami csupán gyönyörű fénytörés: akkor már minden egy egészen más, új közönség, vevőkör, fogyasztó, egy másik kor és társaság előtt történik. Egy új közöny közepette. Ez a társaság is vegyes; ennek a belátása is mindössze attól függ, hogy a makacsok, a zárkózottak, mogorvák, toporzékolók, sötétek, süketek — és a világosak, derűsek, kedélyesek, bölcsek aránya merre billen benne. Ezzel máris meg szeretném jósolni — nosza nagy dolog! —, hogy megint lesz inkvizíció. Periodikusan van. Az első Ádámmal almát etetett, a másik Szókratésszal itatott bürökpoharat és Senecával számolt le, a harmadiknak a Giordano Brunók, Galileik pofája és merészsége nem tetszett, a negyedik, ha nem negyvennegyedik, kicenzúrázta Pestet és Budát, Berlint, Bécsét, Moszkvát, Kolozsvárt, Belgrádot, Bukarestet. Ez utóbbi alatt történt, hogy egy fiatal (végzettsége szerint jogász, mesterségére nézve üresüveg-be-gyűjtő hivatalnok) a groteszknek, iróniának, szarkazmusnak, bohóckodó látomásnak, épp divatos avantgard-dumának (ma ezt előkelőbb kifejezéssel diskurzusnak mondanánk) örve alatt elkezdte gyűjteni és közreadni egy *panaszgyűjtő panaszait*, ő lett a *kútbanászo emberünk*, aki egy csoszogó sorban egyik személytelen valaki személyes talpára tapadt porszemben megábrázolta: mi is a közös a kozmikus és a konkrét közt, hogyha sorsok lehallgathatatlan hullámhosszán akarunk kommunikálni az erőszak és az életkedv, a távlatok és a környező totalitárizmus dolgairól, eszmét cserélve annak ellenére, hogy a figyelők *fidelnek, mint egy Castro* (korabeli szóvicc-szint), de ostobaságuk az az erős rés a bástyán, az a szakadás vagy rövidzárlat a jól-elgondolt, csak szerencsére rosszul működő láger egészen magas feszültségű drótakadályrendszerén, melyet felhasználhat egy új író-nemzedék. Másra nem, mint hogy írjon.

Másképp írjon, kifejezze a maga rebbenéseit, ha titokban *kinyílik a fricska* a zsebében. Egyik ilyen író ma hatvanéves és nem tudom hányadik köteténél tart annak a következetesen, mert kidolgozottan termelt *ostromprózájának*, mely sosem kívánt kedvenc vasárnapdélutáni vagy téliesti olvasmánya lenni se körnek, se kornak, se korosztálynak, se irányzatnak, senkire nem számít, senkinek nem szállít, mert mindenkire számít és mindenkinek szállít. Nem egyetlen járható út, de egyik valóban kiépített, mesterien makadámozott római-útja korunk kifejezőképességének. A tragikum az Akhilleusz-sarkokon kopogtat be vagy azon a sarkon koldul, amiről Bob herceg áriázik. Mindig is volt egy már az aszkézisig lemondó, a visszhangtalanságot is vállaló, csak mondó, mondogató *irány*. Mert "a remekművek nem unalom előttiek, hanem unalmon túliak... Ma már azt is tudom, hogy nincs remekmű, ami-be az alkotó bukása ne volna »beépítve«..." — mondja Pilinszky. Mégis magyar vonulatként nehezebben kiálthatok ki most irányzatjelzőket, mint egy Cioranban francia nyelvűt, Kafkában német nyelvűt, Hamsunban skandinávot, Upton Sinclairben amerikai, Bulgakovban orosz — s ezek egymás közt is mennyi mindenben különböznek. De egy észjárást fémjeleznek. Közelről persze nem tudni, mikor, kivel, klasszikussal cserélne bőrt, irhát, sorsot bármelyik tudatos, még elő alkotó. És barátunk egyik mestere lelki-flandriánkban, anyanyelvén, annak a nemcsak piros-fehér-zöld, de már egyetemessé elképzelt véraláfutásnak, sebeket-elvakarásnak, mely sosem jön divatba, mert sose megy ki belőle. Csak kell. Tehát keletkezik, kéretlenül, végig. Tihanyainkkal átellenben negatív ekhó az ő poézise. Hatása nem sasít el s nem vezet ki, mint a kábítószer, vagy az alkohol, de meghánytat, amikor kell. Közzolgálati esetekben nem lehet toborzóplakátra

nyomtatni. Konkrét életmű esetében sem az olvasót minősíti elfogadása vagy elutasítása — ez fontos; ám Sigmund István "okos prózát" ír: a lelki higiénánk orvosi karához tartozik. Mint szakorvossal, kinek tüdő, kinek lábtörési, fog és bőr ügyekben akad gyakran, viszont ideg- és elmeosztállyal lehet soha nem akad dolga. De nem lennének még sármási fektető vagy ludasi kórház sem, ha az irodalmunkban nem lenne ilyen Pasteur-intézet is. Legszelídebb doktorbácsi ebben az intézményben egy Tagore, utolsó könyvéig; legházsártosabb-rémületkeltőbb már maga Mózes volt, első öt könyvével. Ők azok, akik *szólnak előre*. Mégis velük a felületes, könnyelmű lélek már csak intenzív kezelésen, leginkább a boncolóasztalon találkozhat, gyógyulása a másoknak nyújtható megelőzésben kamatozik, jelentkezik, nyilvánul. Ha Jónás maga írhatta volna meg saját történetét, akkor ő is ehhez az intézményhez tartozna. Ez az irodalom tart sokszor életben, ennek olvasása tartja ébren értelmem önérzetét, csavarja ki kezéből a jelképes luminált és szimbolikus pisztolyt bizonyos elkerülhetetlen pillanataiban a mélypontjainknak, mikor minden leáll, még a lehallgató se köt össze már a külvilággal. Ezt az író jól ismerem. Nem tudok hivatkozni se arra, hogy elfogulatlan lehetek iránta. Négyesztendősen együtt jártunk a tordai német (egyetlen "nemzetiségi") óvodába s most évek óta egyazon szerkesztőségben ülünk. És ez a praktikus, derűs, magabiztosnak látszó, gyorsan és határozottan döntő férfi, aki normális mindennapjaiban egyáltalán nem apokaliptikus — most 60 éves lett. Szellemisége lehet Kunfúciusszal egyidős, és végigolvasás előtt sosem lehet tudni: műve hányezer voltos? Sajnos napi hatvanat szív már, függetlenül életéveinek számától. Egyszerre van tehát tele élhetetlenséggel és halhatatlansággal. Kezetrázni vele: lehet egy álcázott transzformátorállomás kilincset érinted meg; de lehet csak szokása szerint egyszerre keserűen és kisfiúsan elmosolyodik: "Most mit marhaskodsz?... Megtudja Rita!..."

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Az én egyeteme(i)m

>>>>> folytatás az 1. oldalról

helyén maradt, miként a Miskolczy Dezső rektor magnificus elnökletével szeptember 12-én összeült Egyetemi Tanácsnak a több mint fél évszázad múltán nyomtatásban most először megjelent jegyzőkönyve az utókor számára megörökítette: "A Rektor előterjeszti, hogy az erdélyi magyarságnak különböző foglalkozású és pártállású képviselői keresték fel és arra kérték, tolmácsolja az Egyetemi Tanács előtt az erdélyi magyarságnak azt a kérését, hogy az egyetem még ellenséges megszállás esetén se hagyja el Kolozsvárt, tartson ki az ősi székhelyen, mert Erdély magyarságának szüksége van arra a kulturális tőkére, amelyet az Egyetem képvisel. Az Egyetemi Tanács örömmel veszi tudomásul a Rektor előterjesztését. (...) Fájó szívvel távozott volna el Kolozsvárról, mert magát Erdély egyetemének tekinti és látja azt a hivatást, amely rá Erdély földjén vár. Örömmel értesült arról, hogy az egyetem Kolozsváron maradására és itteni működésének továbbfolytatására Erdély magyarsága is súlyt helyez. Tisztában van azzal, hogy a maradás az egyetemesre nézve személyileg kockázattal jár, de maga részéről készséggel vállalja ezt a kockázatot és elhatározza, hogy Kolozsváron marad, mert tudja, hogy ittmaradva fokozottabban tehet hivatásának eleget." (*Erdély magyar egyeteme 1944-1949.* Marosvásárhely 1995. I. 120.121.)

Mindössze néhány nappal e határozat után kelt az Egyetem alkalmazottainak az Egyetemi Tanácshoz intézett, eddig szintén kiadatlan emlékirata: "Mi is kinyilvánítjuk azt az elhatározásunkat, hogy az egyetemmel együtt mindenképpen Kolozsváron maradunk, mert azt tartjuk, hogy Kolozsváron erdélyi magyar egyetemnek működni kell, s meggyőződésünk szerint erre a lehetőség, helytállásunk esetén, minden körülmények között meg is van." Az emlékiratot negyvenkilencen írták alá: az első aláíró dr. Csögör Lajos fogászklínikai tanársegéd, és a középmezőnyben én is ott vagyok, mint gyakornok. (I. m. 121-123.)

Ez az elhatározás sordöntőnek bizonyult, mert a szovjet katonai városparancsnokság nemcsak hogy elismerte és engedélyezte, hanem "kifejezetten szükségesnek és kívánatosnak" (i. m. 21.), illetőleg "szükségesnek és nélkülözhetetlennek" (i. m. 236.) nyilvánította az Egyetem folyamatos működését. Mivel azonban egy új ideológia jegyében az Egyetem névadója többé már nem lehetett egy császári-királyi fenség, az intézmény sokkal egyszerűbben Kolozsvári Magyar Tudományegyetemnek nevezte magát.

En a Ferenc József Tudományegyetemen folytatott három tanév után a negyediket a Kolozsvári Magyar Tudományegyetemen végeztem; ez a fejléc szerepel végbizonyítványomon és doktori okleveleimen is. 1945. június 11-én avattak néprajztudományi doktorrá Miskolczy Dezső rektor úr elnökletével. Ekkor adományozta ez az Egyetem utóljára a doktori címet, és ez volt a Rector Magnificus utolsó nyilvános szereplése, két héttel előbb ugyanis, június 1-i hatállyal megjelent I. Mihály román király és Stefan Voitec nemzetnevelésügyi miniszter aláírásával az a rendelet, amely Kolozsváron — egyelőre név nélkül — a magyar előadási nyelvű állami tudományegyetemet létesítette; az év végén ez az egyetem nyerte a Bolyai Tudományegyetem nevét, élén Csögör Lajos rektor úrral.

Vajon a román államhatalom akkor alapított volna-e egy közvetlen előzmények nélküli, merőben új magyar egyetemet Kolozsváron

vagy bárhol másutt Erdélyben? Erre a látszólag költői kérdésre határozott nemmel válaszoltunk. Első bizonyítékunk a Trianon utáni, két világháború közötti helyzet, amidőn nemcsak hogy nem került sor Erdélyben egy állami magyar egyetem alapítására, hanem (másodszor) a román kormány betiltotta a három erdélyi magyar történelmi egyház 1920. júniusi kezdeményezését is egy felekezeti magyar egyetem alapítására. És végül harmadik bizonyítékunk: tizennégy évvel alapítása után, 1959-ben a Bolyai Egyetem megszüntetése, illetőleg a Babes-Bolyai Egyetembe való beolvasztása elárulta, hogy a kommunista rendszer milyen sorsot szánt az önálló magyar egyetemnek. A román pártvezetés ezúttal is oly nagyvonalúnak bizonyult, hogy vissza sem vonta az 1945-ös királyi rendelet törvényt, vagyis — szakemberek véleménye szerint — a Bolyai Tudományegyetem jogilag még ma is létezik.

En a Ferenc József Tudományegyetemnek — miként már fönnebb kiderült — nemcsak hallgatója, hanem harmadéves koromtól gyakornoka is voltam, és ezt a tisztséget folytatólag tanársegédként, majd adjunktusként a Kolozsvári Magyar Tudományegyetemen, valamint a Bolyai Tudományegyetemen is megőriztem, 1948. őszétől pedig, a román tanügyi reform jegyében, a magyar irodalmi tanszéken a magyar népköltészet oktatója lettem. E folytonosság közepette az 1945. június 1-én alakult Bolyai Tudományegyetemnek alighanem a legfiatalabb tanársegéde voltam, és mivel a fiatalságot akkor is mértéken fölül megbecsülték, Csögör Lajos rektor úr engem jelölt ki, hogy a Magyar Népi Szövetség Balogh Edgár által vezetett Közművelődési Bizottságában az Egyetemet képviseljem.

1951-ben kénytelen voltam megválni az Egyetemtől, mert egy új minisztériumi rendelkezés szerint a többszörösen megnőtt heti kötelező óraszám — választott élethivatásom rovására vagy egyenesen kockázatára — sokkal több irodalomtörténeti előadást és szemináriumot is vállalnom kellett volna. Ezért, környezetem nem kis ámulatára, a sokkal szerényebb jövedelmű és nyugdíjazásomig semmiféle előléptetést nem ígérő kutatói állást választottam a kolozsvári Folklór Intézetben, amelynek 1949-től alapító tagja voltam. Így a Babes és Bolyai Egyetem számunkra oly fájdalmas egyesítését csak kívülről szenvedhettem végig. Am az új Babes-Bolyai Egyetem később utánam nyúlt, mert Intézetünket, megannyi átszervezés után, 1975-ben az Egyetemhez csatolták: annak lett egyik kutatóintézete, én pedig az Egyetem tudományos kutatója. Innen mentem nyugdíjba 1985-ben.

Még az Egyetem nevének egy olyan átkezelési kísérletét említem, amelynek ma még sem kezdeményezőit vagy utasítóit, sem okát és célját nem ismerjük pontosan. Az 1980-as évek közepe táján tűnt fel, hogy a rektori hivatal átiratainak fejlécén az "Universitatea Babes-Bolyai" helyett az "Universitatea din Cluj-Napoca" ("Kolozsvár-Napocai Egyetem") cím szerepelt, és ez a cím felsőbb utasítás nélkül lassanként az egész Egyetemen általánossá és kötelezővé vált. A korábbi és későbbi kötetektől eltérően Intézetünk *Anuarul de folclor* című évkönyvének 1983. évi III-IV., valamint 1987. évi V-VII. kötetén is így szerepelt, míg nem az 1989-es decemberi fordulattal visszatért a korábbi Babes-Bolyai név.

De hadd térjek még vissza kissé egyetemi éveimre. Számomra a három elnevezésű, de egyazon erdélyi magyar egyetem a szó szoros értelmében alma materem, vagyis tápláló édesanyám volt, mert szülővárosomból, Brassóból

menekült diákként — egy országhatárral elválasztott családi háttér minden erkölcsi és anyagi támasza nélkül — a Gábor Áron Diákotthonban ösztöndíjként négyesztendőn át nemcsak a tanévek során, hanem a téli-nyári szünidőkben is lakást és ellátást kaptam, sőt a Diákvédelmi Hivatal nem egyszer elviselt ruháimat is újjal cserélte ki. Ily segítség nélkül talán sohasem lett volna belőlem valamiféle kiművelt emberfő.

Az igazi ajándékot épp ezért nem anyagiakban, hanem szellemiekben nyertem. Életem végéig hálatelt szívvel gondolok mindazokra, akik pályám kezdetén a tudomány hamuban sült pogácsájával feltarisznyáltak és tanításaikkal, valamint jótanácsaikkal ellátva útra bocsátottak. A sors ugyanis oly kegyes volt hozzám, hogy egyetemi éveimben sok derék tanárom közt három igazi mestert is rendelt körém. Életemkorok sorrendjében szólva György Lajostól a népköltészetet is felölelő összehasonlító irodalomtudományt tanultam; Szabó T. Attila a folklórral és irodalommal átszőtt nyelvtörténetre és nyelvjáráskutatásra oktatót, Gunda Béla pedig a szellemi néprajztól elválaszthatatlan tárgyi néprajz világába kalauzolt. E szorosán vett szakmai útravalókon túl azonban emberi és tudósi példájukkal, a professzor és tanítványa közötti sajátosan háromféle, de a maga módján mindhárom esetben ideális kapcsolat kialakításával, majd atyai barátságukkal, hinni merem, egész életemre megszabták utamat. György Lajos már egyetemi tanulmányaim elvégzése után néhány évvel meghalt, de Szabó T. Attila és Gunda Béla még hosszú évtizedeken át velem maradt, miközben szakmájukban mindketten a nemzeti és nemzetközi tudományosság legmagasabb csúcsaira emelkedtek. Az ő példájuk nyomán, nem egyszer tanácsaik és biztatásaik, némelykor pedig minden bizonnyal megérdemelt dorgálásaik közepette futottam meg én is olyan-amilyen pályámat, nyomukban a legmagasabb kitüntetésig, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagságáig.

Hogyan is fejezte be a Bolyai Tudományegyetem első rektora, Csögör Lajos professzor úr, az első évzáró ünnepségen, 1945. június 30-án mondott beszédét: "Művelődési intézményeink sorát legmagasabb fokon a tudományegyetem zárja le és a tudományegyetem egyben alapja százados hagyományokra épülő kultúránknak. Benne a műveltséget alkotó társadalom akarata tárgyasul, általa az új nemzedék alkotó vágya ölt élő testet, és mindez a professzorok munkája révén, akik — a nevelő hivatás és a tudomány szolgálatában — elsősorban jelentik az universitást. Eljenek a kolozsvári magyar tudományegyetem kitartásban hűséges professzorai! Eljen a kolozsvári magyar tudományegyetem!" (*A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben.* Bp. 1990. 101.)

Ezek a szavak, amelyeket azokban az ünnepi percekben oly túlradó lelkesedéssel fogadtunk, napjainkra fájó emlékké váltak — de egyszersmind erőt adnak ahhoz, hogy több mint negyed századdal megszüntetése után is fáradhatatlanul, minden törvényes eszközzel küzdjünk a Bolyai Tudományegyetem újraindításáért. Lehet, hogy mi, a néhai bolyaisták már nem érhetjük meg a győzelmet, de küzdelmünket a következő nemzedékek is folytatni fogják, mert az erdélyi magyarság sohasem fog lemondani önálló egyetemének eszméjéről.

*Elhangzott 1996. május 15-én Budapesten, a Magyarok Világszövetsége Szent László Akadémiájának *Erdély magyar egyeteme* című tudományos ülésén.

MÓZES ATTILA

A Gonosz incselkedései

Mintha csak túlméretezett gyermekszobában játszanának, a kicsik egyetlen felnőtt vigyázó, de csöppet sem óvó tekintete alatt másztak, ugrottak át, vergődtek keresztül egyáltalán nem rájuk méretezett akadályokon, s arcukra nem a végzetes ballépéstől való ideg feszültség, hanem inkább a parancsteljesítés vágya ült ki. A fuldoklót még kisegítették a medencéből, de a gigászi méretű szerekrol lezuhánokkal már nem volt mit kezdeni. És a gyerekek potyogtak a szerekrol, az alakulat létszáma viszont sosem csappant. A gerinc- vagy koponyatorrtörtek száma viszonylag elenyésző volt, annál többen kerültek kórházba közülük súlyosabb, vagy kevésbé súlyos törésekkel, zúzódásokkal. Az alagsori kórház csak annyiban különbözött az alvilág egyéb tájaitól, hogy itt a megnyomorodottaknak több mozgáselehetőségük volt, mint egészséges társaiknak, őket jobbra csak sérülésük korlátozta; az orvosok helyreállították a változatos és rémületes irányokban megtört karokat, lábakat, aztán a gyógyulás egy pontján eldöntötték, érdemes-e tovább tartani egy-egy kis nyomorultat. Ott-nak nem kellett nehezen megválnia a pórljárattól és nem kellett új arccal megszoknia: számára minden poronty egyforma volt, az újak között akadt olyan öt-hat éves, aki jóformán beszélni sem tudott; itt ugyanis minden egy-egy intésre, magasabb vagy alacsonyabb hangerőre, pofonra vagy rúgásra működött a hullakék fényben. Akik beszéltek, azok is csak az alagsornak megfelelő alapszavakat használták, többre nem is volt szükségük. És Ott mégis úgy érezte néha, hogy az egyik porontyot furcsa erőter veszi körül, valahogy úgy, mintha valaki vagy valami vigyázná a kisfiú mozdulatait; mintha valaki vagy valami állandóan jelen lenne. Tudta, hogy hülyeség, de benne valami ugyanakkor másvalamit sejtett. Mintha ez a gyerek kissé különállna a többiétől, jóllehet ezt semmiféle valós távolság nem jelezte. Ottot ez zavarta. Ő még tudott a külvilág létéről, ahová olykor-olykor följár, emberi vágyait kiélni, *sütkérezni* akár a legfeljebb égbolt alatt is, amire ezek itt nem vágyhattak, oly kevés és csöppet sem meghatározó időt töltöttek el a fönti menhelyeken. Ennek a kisfiúnak viszont mintha kapcsolata lett volna a külvilággal, bár ő láthatólag semmit sem sejtett ebből, pont úgy viselkedett, mint *bajtársai*. És Ott szinte várta, hogy a kisfiúnak valami baja essék, részint hogy megszabaduljon tőle, másrészt viszont, ha lehet, hogy kifürkésze, miféle sejtelmek gyötörhetik őt ezzel a gyerekekkel kapcsolatosan. Az egyéni akciók során legnehezebb gyakorlatokat végeztette vele, már-már behajszolta abba, amit a töb-

biekre csak úgy ráért szerencsétlenségük vagy ügyetlenségük, ami itt egyazon dolog két arca volt csupán. Látja, amint a kisfiú az akadályverseny legmagasabb pontján egyszerre csak meginog és fejfelé mélybe zuhan, de közben valahogy lassan megfordul és pontosan talpra esik a betonon, egy pillanatig szálegyenesen áll a lábán, hogy Ott csodára gyanakszik, de aztán mintegy *önmagára roskad*, úgy kell elszállítani. Ott először föllélegezve úgy érzi, valamitől megszabadult, de másnap a kórházban már a gyerek hogyléte felől érdeklődik. A nem nélküli, csontos ápolónő csodálkozva és megrovóan bámul rá, mert sosem látott még olyan kiképzőtisztet, aki egy balesetet követően meglátogassa a pórljárattal, aztán közli, hogy több darabba tört lábát, kifordult forgóját lehetetlen helyretenni, az agyarázkódástól bizonyára örökre elvesztette emlékezőképességét, a csoda az, hogy a gerincoszlopa érintetlen maradt.

Csodás ortopéd látélethollekió, remekül be fog illeszkedni új környezetébe, majd ha szállítható lesz. Ott egy idő után még egyszer visszatér a kórterembe, s konstátálja a tüneményes, eddig sosem látott nyomorékságot a gyereken, akinek összegabalyodott lábai úgy kapcsolódnak egymásba, mint bombatámadás után az épületek vasbetonszállai. Csak érdeklődés van benne, semmi szájalom, megismét az a furcsa érzés: a gyerek körül láthatatlan, de az idegvégződéseikkel vagy valami sokadik érzékszervével fölfogható erőter áramlik, s e burokszerű erőterben mintha hatalmas szomorúság vibrálna. Ott-nak tulajdonképpen még az álmairól is be kellene számolnia fellettesének, szeretne is jelentést tenni, de itt egyszerűen nincs miről beszámolni, mert minden bizonynyal habókornak tartanak. Van úgy, hogy épp az a rend teszi lehetetlenné az őszinteséget, amelyik maradéktalanul megköveteli azt. A gyerek szemében tompa, üres semmi, deréktól lefelé teljesen béna, mozgatható, ép kezeit bámulja. Holnapról jobb lesz a sorsa, de erről ő mit sem fog tudni.

A szürke barakkok sora elrejtja a város felől közeledők elől a félig földbe ásott sárviskókat, amelyeket hátulról csak a folyó mocsaras árterületén keresztül lehetne megközelíteni, ha értelme volna egy ilyen kátyuba vezető sétának. A barakkok lakóinak háta mögött a vak nemiségnek kiszolgáltatva burjánzik egy minden népszámlálásnak ellenálló, megszámlálhatatlan lélekszámú társadalom, mely a születés és a halál kénye-kedve szerint változtatja létszámát. Mocsári temetőjük még némább, mint az örök sötétséget és bűzt árasztó sárviskóik, amelyekben véletlen vagy elter-

vezett gyilkosság, vérfertőzés és csecsemőhalál terem, aminél már csak a szülés a lehangolóbb. A város nem tud erről a helyről, mert nem akar tudomást venni róla. Pedig hadait tekintve akár ellenvárost állíthana ez a közösség a látszatrendbe szerveződött, látható nagyvárosnak, de csak földelítőket küld sorából, egyelőre nem is túl sokat, ám furcsa módon épp ezek az előőrsek látják el az egész telepet a szükséges élelemmel és ruházattal. Ők az elit, templomok és középületek előtt látni heverő vagy görnyedező alakjukat, némelyik fürgén kapkodja pillanattal azelőtt még nyomoréknak tetsző lábát a rendőri beavatkozáskor, otthagya valóban nyomorék társát, hisz a hatóságok mit sem kezdhethének vele, ugyanis csak az útszélre kénytelenek lökni. Ott valami idegen és furcsa kíváncsiságtól vagy inkább kényszerből űzve, teljesen reménytelenül kereste föl a városnak ezt a bugyrát, mintha ebben a lepraszövétnekben meglehetné a mégoly fölismerhető gyermeket, akit a tegnap szállítottak ide. Csak ide szállíthatták, erről véletlenül szerzett tudomást.

A legrosszabb ruháját öltötte magára, s dehogyis merné használni igazolványát — amelyet mások titokzatosan fitogtatva tart egy-egy, "földi" ember orra alá —, mert jól tudja: híre másnap már főnökének szobájába jutna. Önmagának is gyanús, fölül kéne bíráltnia magát, de átkozott emberi kíváncsisága most erősebb minden szolgálati kötelességnél. Ott abban teljesen egyetért fölötteseivel, hogy ő már örökre megbízhatatlan marad, mert nem sikerül kiirtania magából néhány alapvető polgári szokást, hogy őt még meg is kell győzni arról a szükségességről, amit szolgálata jelent. A sárviskók között őgyelgők vagy csoportosulók egyszerre rebbennek szét és tűnnek el a föld alatt, menekülésükben van valami patkányszerű; itt minden fenyegető, itt minden más, ami idetéved, a hatalmat jelenti. De a pénzt, azt éppúgy "értik", mint bármelyik polgár, s nem hisz a szemének, amikor az egyik, elmenekülni sem tudó pária mellette csúsza-mászva vezetgeti az "újonnan érkezett" szálláshelye felé. Ott "fordítottan" nem tud lépést tartani a nyomoronccal, s a lassú araszolgatástól még inkább kiterjedtnek tetszik e sárvidek, amelynek vakondtúráiból kezdenek ismét előmerészkedni az árnyalakok.

Az emberalatti nyomortól iszonyú kiterjedésűnek tetszik a sárváros, pedig a földbe vájt odúkat annyira közel ásták egymáshoz, hogy már-már egymásba omlanak, a kijáratoknál előhomálylik egy-egy vigyorgó portré vagy mellkép, mellettük a városba küldött koldusok aktatáskás diplomatáknak tetszenek. Némelyik előmászik az odúból, s az eső utáni terepen csúsza mély nyomot húz maga

után egyik viskótól a másikig a kátyúban, időnként belenyúl a sárba, s a talált valamit a szájába gyömködi. Hogy elült a jöttkor keletkezett ijedelem, Ott jól látja: ebben a seregletben csak elenyészően kis számban vannak nyomorékok, többnyire satnyára nőtt, rosszul fejlett és mégis veszedelmesnek tetsző egyedei már zavartalanul kószálnak körülötte, érdeklődésük csakhamar elül, emberszámba sem veszik, s amikor kísérője lecövekel az egyik odú előtt, alighogy elfordul, máris hallja, amint tenyerek és öklök csattognak a hátán, döngenek a fején, amíg ki nem csikarják tőle a nemrégiben kapott pénzt. Ez a kommunizmus sem tökéletes addig, amíg valaki még igényt tart saját jövedelemre, állapítja meg, mintha ezzel utolsó illúziója is szertefoszlott volna, aztán kétrét hajolva bepillant az odú bejáratán, de menten vissza is hőköl. — Mutassa meg! — utasítja a csak az arcát megmutató banyát, aki amúgy mellesleg gúnyosan invitálja beljebb, s már azon is elképed, hogy itt egyáltalán beszélni tudnak a lények. A banya kilöki a lyukon a vakarékká nyomorodott fiút, Ott egy pillanatra megrémül, hogy az fölismeri benne az okatatót, de aztán megnyugszik a gyermek szeméből közönylő tompaságtól. — Fáin kis vakaré, ritka szép nyomorék! — szavalja a banya. Ott érzi, hogy most már menni kellene, kielégítette kíváncsiságát, de az eltévelyedés eltévelyedést szül: pénzt dob be a viskó bejáratán, mintha információközlő automatába hajítaná, aztán megkérdezi: — Kitől kapják? — Ezeket nem kapjuk, ezek teremnek — vigyorog állhatatosan a banya. — Az utcáson teremnek, a templomok előtt, a nagy házak előtt. Vagy ha jobban szereti, hát odahozzák. — Kik? — érdeklődik oktondi módon Ott, mire a banya megrovóan pillant rá: — Azok, akik nincsenek. Azok, akiket nem szabad megnevezni. Azok — teszi hozzá fenyegetően —, akik, ha megtudják, hogy itt szaglászol egy gyermekecske után, menten érdeklődni fognak felőled, hallo-e?! — Ott nem engedheti el füle mellett a nyilvánvaló, tegező fenyegetést, mert rájön, hogy némelyik e páriák közül ebben a vonatkozásban többet tudhat, mint ő. Ez itt nem az ő birodalma. Ez a birodalom, ez az egész vidék kiirtható, de meg nem hódítható, mert nincs mit meghódítani, nincs mit elvinni innét. Ide csak hozni lehet. Ezeket itt még azal sem lehet fenyegetni, hogy a földdel egyenlővé teszik a településeket. Ez az ellenváros meglétében, már születésekor a földdel egyenlő volt, s marad. De egyéb sem egyenlő itt, csak a sárviskók tengerszinttől számított magassága. Páriország szintügy kasztokra oszlik, mint minden egyéb közösség, közöttük is vannak "egyenlőbbek": azok, akik kiosztják a jobb helyeket a városban, aztán azok, akik meg-

kapják, ezeknek a haszonélvezői, aztán a páriák páriái, akiknek be kell érniük azzal, ami nekik jut. S e nyomoron belül csak az a fölfoghatatlan, hogy az éhhalál úgyszólván senkit sem érint, még a gondolata sem merül föl senkiben annak, hogy ha helyesen viselkedik, nem lesz meg a holnapi, holnaputáni betevő falatja. A minimális szükséges mindenkinek kijut itt, aki nem lázadzik a rend ellen, vagy aki — akár ügyetlenségéből — nem vét el megbocsáthatatlanul valamit. Aki vét, az egyszerűen eltűnik, és senki nem keresheti, mert nevüket nem jegyzik semmiféle könyvben, a rendörnek nyújtott személyi igazolványuk is csak a piszkos, "olvashatatlan" tenyerük. Nem kitaszítottak ők, nem elfeledettek, hanem be sem jegyzettek, nem szerepelnek egyetlen emberi nyilvántartásban sem, csak a sárváros minden lakójának fejében, ahonnan egyetlen tettük, félrelépésük sem törölhető ki, ez a kollektív tudat jobban működik minden bürokráciánál. Egy vétésért meg lehet vonni valakitől a legjobb templomküzőböt, a legjobb teret, utcasarkot, aztán a rendőri szemhunyaszt, a koldulást s végül az életet.

A legjobboknak, akik régóta ugyanannál a templomküzőbnél teljesítenek szolgálatot, a tökélyig fejlődött már a memóriájuk, egyből megjegyzik azt az arcot, amelyiknek föl-fölbukkanását idő szerinti is számon kell tartani, akiről a mintegy véletlenül odatévedő idegennek kötelesek beszámolni, bár a városi hatalmakkal csupán csak ennyi az érintkezésük. Elszámolásuk csak a telep uraival van, azokkal, akik látszatra egyáltalán nem különböznek tőlük, de akiknek arcára oda van vésve az ittlakók elől elrejtethetetlen felsőbbrendűségi jel. Aki itt nem veszekszik, hanem halaként utasít, az a főnök. Hogy mekkora a rangja, a hatalma, arról a beavatottak körén kívül senkinek sincsen sejtelve, ezért aztán mindenkit tisztelnek itt, aki valamilyen utasítást mer adni, ám olyasmiről még nem fordult elő, hogy valakit hatalombitorlásra érjenek. A büntetés, ama végső, igen egyszerű, s igen ritkán fordul elő, hogy a végzést követően azonnali halál sújtson le valakire: akit itt kivégeztek, az még napokig, talán hetekig tengődhet, csak éppen enni nem kap. Senkitől. Ha az életosztón ostobán tiltakozik benne az ítélet ellen, egy darabig még megtömheti gyomrát földdel és gazzal, de csak szenvedéseit hosszabbítja meg. Ám a legtöbb elítélt brahmanként húzódik meg egy-egy sarokban, vagy éppen a sárváros közepén, mindenkitől elhagyatva ül a latyakban, esetenként a porban, mintha csak a sorsvárás bölcs szobra volna, míg lassan kifogy az élet belőle: tudja, nem érdemes gyomrán keresztül hitegetnie, becsapnia a testét, tán ha étellel kínálnák, akkor sem venné el, mert úgy tudja, hiába a legtáplá-

lább eledel is, ha egyszer már halálra ítéltetett. Csak ül és vár és nem gondolkodik. Még a gyerekekben sem tiltakozik ilyenkor az életosztón, mert itt a halálos ítéletet nem közlik, az bennfoglaltatik már abban, hogy a "körzeti" vacsoraosztó egy este elfelejti odalökni valakinek a járadékát. A halál beálltát pedig minden vizsgálat nélkül is tévedhetetlen pontossággal megállapítja itt bárki. A napokig agonizáló elheverőre senki rá sem pillant, amíg él, de a halál beállta után az első, aki mellé ér, csak megragadja valamelyik végtagját, s lassú vonszolással viszi ki a sárvárostól jó messzire, oda, ahol a mocsár sosem szárad ki; útközben melléje szegődik két-három ember, aki aztán a megjelölt helyen kezével, vagy egy, a keze ügyébe kerülő deszkadarabbal sekély gödört váj a laza talajban, s az ilyen helyeken nedves, páras, meleg év-

más helyen is. Egyszerre van és nincs; van és nincs, mint maga a sárváros, ahonnan akár nappal, akár éjszaka titkon lehet megközelíteni a várost, a nem túlságosan távollévő a nyílt titokként a közepében ásfúzó egykori közművesítési aknabejáraton keresztül, amelynek egyes épen maradt szakaszait összekötötték az újabb járatokkal, s amelyekben szintén mindig akad járható szakasz, hogy aki nagyon akarja, akár a város közepén is fölbukkanhat a föld alól valamelyik kanálistetőt fölemelve, ellenőrző akna fedelét kifordítva, s jól el lehet játszani a gondolattal, hogy egy kígyónyi sárlakó akár egy kilencedik emeleti tömbházlakás kagylójában is megjelenhetne ebben a szövevényben, amely olykor párhuzamosan halad a katakombák kiismerhetetlen labirintusával, olykor fölötte, néha alatta vagy ép-

nek el a hatóságok be nem avatott rétege fölül, s ha kapcsolatot kell teremteniük e társadalom egyik-másik összekötőjével, homályos célzatú találkáikat is inkább a veszélyesebb városban ejtik meg a még vagy már szabaddalón lévő, akiket a titkosrendőrség teljesen magára hagy, ha lebuknak, hogy éppen bukásukkal igazolják a rend nem létező törvényelvűségét, de akik kötelesek kiszolgálni ezt a föld alatt és a város felszínén ingázó alakulatot, amely kihasználja őket, s ezért olykor valós védelmet is nyújt számukra, egy megengedett, valaki által megszabott kereten belül. Járnak-kelnek a hírek föld felett és föld alatt, nyomoronc koldustól civilruhás, jól táplált tisztig, de olyan kanyargós utakon és olyan meghatározott lépcsőrendszeren le- és felszállva, hogy az információk iránya és forrása teljességgel követhetetlen, mindenki csak a közvetlen összekötőjét és az információ egyetlen mozzanatát ismeri csupán. A vidék igazi labirintusa tulajdonképpen a kapcsolatokban épült ki, és soha senki nem tudhatja, mikor kerül szembe egy minotaurusszal, ki a minotaurusz és milyen alakot ölt éppen, vagy mikor nyilatkozik meg nyilvánvalóan. Az emberlabirintus elemei időnként helyet cserélnek, függőségi helyzetük módosul, a rendszer viszont amőbaszerű mozgásrendszerén túl is jól megszerkesztetten állandó. Ottak ugyan van némi sejtelve a dolgok összefüggéseiről, de még csak homályosan sem képes átlátni a rendszer szövevényét, amelyről mindössze annyit tud, hogy szinte kifogástalanul működik, mert ami meghibásodik benne, azt rögtön és minden indulat nélkül kilöki magából, helyébe már ott is az új, az utánpótlással egy pillanatig sincsen gond, e rendszernek a hálózata a sárváros akármelyik lakójától a bűnözőtársadalmon keresztül a legmagasabb pozícióig szöveődik kiismerhetetlenül, s hogy valami megbolydult a hálóban, azt egy-egy közkegyelem vagy a sárvárosban elrendelt ritka és folszínes razzia jelzi. A mozgás kicsiben akár helycserésnek is mondható akkor, amikor egy-egy bűnöző kénytelen-kelletlen elvegyül (bár a börtön is kecsgettebb ennél) a telep lakói között, vagy egy-egy koldustanyai fickó a közbüntényesek börtönébe avanszál. Aki akár az egyik, akár a másik rétegben valami fölhasználható erőnnyel bír, az menten magára vonja a titkosrendőrség figyelmét, s nem igényt tartanak szolgálatára, hanem megkövetelik azt, mert nemcsak itt, hanem szerte a vidéken, a városban is mindenki, aki él, megvádolható valamivel. Akárho azzal is, hogy él.

Részlet egy soha meg nem írandó folyamregényből

Befejező rész következik.

Finta Edit: Vázlat

szakokban időről időre fölpuffad egy-egy kis halom, hogy néhány félóra múlva apró böffenéssel lelapdadjon, ami még egy ideig megmegismétlődik, s aztán örökre elenyészik a vastag sárban. De éjszakánként több ilyen jeltelen helyen is imbolygó, halvány fények kápráznak, jóllehet itt semmiféle jelentése nincs a szónak: lidércfény; nem tapad hozzá semminő babona, mert a sárváros lakói nagyon is jól tudják, mitől dereng a megfoghatatlan fény, amely csak addig foszforeszkál, amíg valaki közel nem kerül hozzá, aztán áttáncol egy távolabbi, kétes meghatározhatóságú helyre, feléje indulva visszaszökik a hátad mögé, oda, ahonnan eltűnt, s mégis ott van több tucat

pen mellette, az időben egymástól távol eső közművesítési műveletek megtervezetlen szeszélye szerint.

Nem szól a fáma arról, hogy valaha is megesett volna: valamelyik sárvárosi véletlenül betévedt a föld alatti város gyakorlótereire vagy termeibe, mert errefelé nincsen fáma, s ha történik is ilyen véletlen, arra sosem derül fény. A föld alatt lakók tudnak egymás szomszédságáról, de csak végszükség esetén használják majd a közvetlen összekötő utakat, mert a látszat mindig a föld felszínén közlekedik. A bűz és a fertőző nyomor olyan, szinte már látható, de mindenképpen kiszagolható védrendszert von a sárváros köré, hogy ide még a bűnözők sem szívesen rejtőzköd-

SERÉNY MÚMIA 68

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '96

BENŐ ATTILA

(Hálók)

I.

Folyton a hálókban hánykolódol.
Látod: nincs kilépés rég belőlük,
a hálókba hullámozza éned
könnyed áradása az időnek.

Háló szorít, háló szólít néven,
a hálókban hamvad belső árnyad.
Háló mögött újabb függőháló,
és azon túl is csak háló lebben.

Pillants éji fellegekre, nézzed
őket mint bolyongnak szédelegve,
és mint hull rájuk ott a magasban
kényszerzubbonyként a csillagháló.

II.

A tüdőd hálólégből lélegzik.
Sóhajháló. Félelemből háló.
Színebejátszó háló — szép lidércnek.
Háló benned bujkáló világnak.
Ördögháló. Képzeletnek háló.
Háló-dallamokban hálófények.

III.

Hálót szó köréd a társad hangja,
hálót ír köréd az ünnep, a csend,
a dicséret vagy ha szégyen érlel.

(Merre?)

Hova szöknél? Hova lengnél? Merre?
E föld rég az ördög játszótérre,
fényhomályba fanyaruló rengeteg,
töviskoronás, csontmáglya emberek,
akikből már fogy a lég,
és eloszlan az ég,
kiktől elkoboztak minden otthonos sarkot,
akikben a csend közöny-katedrális alkot.
Ó, ha csak ingüket szaggatták volna szét,
de bent özönlik a tél, bent huzatos a lét,
mert az áradat nemcsak a ház falát mosta,
de a szőnyeget a szenny és a rozsda.
Se bőrkerítés, se lélekhatár,
a gondolat védelmet nem talál,
szemünk mire tekintsen,
ha ágként rezzen a nincsen,
ha csak pislogó szatunk maradhat
az idő oltárán áldozatnak?

(Árnyvonulásban)

Nincs szélcsend. Folyton komorlik a tenger.
Nem találsz partjára a nyugalomnak.
Szél cibálja belső függönyeinket,
örök huzatban tompul szemek fénye.

Közöny-éjbe hamvadó gyufaszálak.
Ázunk változásban, árnyvonulásban.
Nincs szélcsend, nincs partja a nyugalomnak.
A csontjainkban csörtet a változás.

(Nem)

Nem állíthatod meg
a dolgok öntékozlását.

A buborék, mit kísér szemed,
semmivé szikran.

A megtalált szó ficánkoló hal,
mely kicsusszan kezedből.

Amit magadba falazva rejtessz,
világgá omladozik,
elordasul,
mit megszégyesítettél.

(Tekintettedben áznak)

Léted a tükröstermekbe téved.
Áznak tekintettedben a házak.
Mintha terád szabták volna kint a
világot, mindenben magad látod.

Téli fákban is a szemed véli,
hogy házak fölött a köd már lázad.
Lépted előtt új ösvény ha ébred,
félelemben nyárfaléted lebben.

Olvad a határ. Ne kérdezd, hol van
a csend, hol van már a kint és a bent.
Száll a szél bent, kint a fa ága leng.
Kint száll a szél, bent a fa ága fél.

DEMÉNY PÉTER

Song

Itt lent a bárban a leányról,
Mondd, mondjak egy mesét? Ha táncol,
Hát figyelj, égig meredeznek
A spanyol tangó hangjai.
Míg te itten harmonikázol,
S nem figyelsz talán, a vágyról
Énekel, sír; s az asztalodhoz
A szerelem ül le, a csontos,
Vad apacs mellé.
Idefigyelj! Ilyen nem volt!
Már föl is állt, már ordított is,
Már régen a földön vonaglik,
Ó, hogyha látnád azt az arcot,
Ha ellátnád addig az arcig,
Amit a füstök, sercintések,
A szesz durva szaga takar!
Ő ez a vaskéz, ez a kar
Most str és kér és könnyörög,
S mint a magányos, néma rög —
Nincs szó, csak egy-egy mozdulat,
Csak néhány döbbs pillanat;
Mint álmodban elfut egy utca,
S az egész város vele futna,
S már nem is szalad, most már szárnyal,
És el akarja érni Istent
A kocsi, üzemek zajával!
S mind közelebb jön, jön az ég,
S már szinte itt is van a menny!
És döndül egyet valami,
S nem lehet semmit hallani,
De aztán füst és kiabálás!
Hát figyelj jól, harmonikás;
Az apacsé lesz ez a lány,
És este már övök a hold,
A tölgyfák fölött andalog,
S a fiú többé sose táncol...
Tudom, téged is elhagyott.
Itt lent a bárban a leányról
Lásd, befejeztem a mesét.

Szerelmes dal

Ma este is meg fogom várni
A zeneiskola előtt
A lányt, akinek gyönyörű haja
Barna, a szeme zöld,

Hosszú haja zuhog le rám,
Cseppenként, mint a nyári zápor,
Hetenként egyszer az életemet
Kérem vissza ettől a lánytól,

S ha visszaadja, arcom ráfagy
Szerelmem tükröablakára,
És én fojtogató kezekkel
Vetem rá magamat a vágyra.

Kasza Bálint rajzai

LÁSZLÓ NOÉMI

Múmia-Napló

Mindig valami másról
(1996. március 12.)

Gondolsz-e időnként arra, hogy valami háttartalan boldogság lappang az időben, és arra vár, hogy megragadj? Igen, időnként gondolsz erre. Persze nem akkor jut eszedbe, amikor lélegzetelállítóan tiszta az ősz, és akkor sem, amikor a narancsszín és rozsdabarna levelekre rátelepszik a hó, anélkül, hogy kívánná, amíg azok a földre kerülnek. Nem akkor gondolsz a kegyelmi pillanatra, amikor csonttá keményedett akácvirágot forgatsz a tenyeredben; nem a fagyponthoz alatti márciusi verőfényben; nem a porban és nem a beszédben. Ez a pillanat sosem volt és sosem lesz — néha talán van, mert rágon-dolsz éppen. Ám, ha benned volna is, elillanna mihelyt tettenéred. Ez az, látod. Szerfölött illé-kony természetű ez a kis semmiség, amit ott csillogtat valaki vagy valami a jövőben. Ha folyton ezen töröd a fejed, akkor elkerülhetle-nül eljutsz addig a pontig, ahol belátod, hogy ezt a fajta fényt lehetetlen az emberre rábizonyítani. De elmondanád-e, mi történik esténként a lámpák alatt, amikor az üres utca magához tér a zajból, a sietségből; amikor alszik a földön a porszem, és kissé még kábán téblábol fölötté a csend?

Mi történik a Farkas utcában, Szent György szobra mögött, ott, ahol egy hársfa törzse lassan kettéválik? Ki gondol ilyenkor az egyetlen szál pitypangra, ami a rendház vaskapuja alatt nőtt ki az aszfaltból, és úgy bontogatja sárga pihéit két fekete rács között, mintha valaki most rajzolná oda őket nagy figyelemmel és igyekezettel, szűkülő szemmel és elnyíló ajakkal? Hányan vagyunk még olyanok a mában, akiknek fontos az, hogy ebben a napszakban erősebb a hársak illata — és hányan olyanok, akik be is valljuk ezt?

Talán az az igazság, hogy érezni, sejtteni, emlékezni szabad, de kimondani, leírni, lerajzolni tilos. A kegyelmi pillanatot kizsákmányolni tilos. Amíg meghagyom az élményt érintetlensége sejtelmes burkolatában, addig hiteles. Ha megpróbálom anyagából kiragadni, ha megpróbálom általam eszkábált jelmezbe öltöztetni, a kísérlet kudarcba fullad. Nem marad más, mint nagy halom üres szó, kép, fogalom, forma. A hely, az idő; a levegő és a halánték hőmérséklete elvész, az esemény, a titok — ha egyáltalán használható még e szó — elveszíti hatékonyságát.

Ezért kell úgy válaszolnom: nem, nem mondhatom el, mi történik esténként a lámpák alatt; nem mondhatom el, mert az üzenet nem kifejezetten hozzám érkezik. Azt mondhatom csupán, hogy fogd a kabátod, a sapkád, és vonulj ki a világba, oda menj, ahol kevesen vannak, ahol a hely megpendíti a szálakat benned. Ha azon szerencsések közé tartozol, akik tudják, hol van ez a hely — akkor ne töltsd közömbös dolgokkal az időt. Menj, siess; s ha odaérsz, ülj le a köré és maradj ott sokáig; pontosan addig, amíg a feszültség a mellkasod szétveti. Azután pedig sokáig lehet mesélni — mindig valami másról.

Valaki más
(1996. március 13.)

Különös módon változnak az emberi kapcsolatok. Úgy fest a dolog, mintha folyóvíz-görgette kavicsok volnánk: esetlegesen csapódunk egymáshoz, és esetlegesen kerülünk messzire egymástól.

A dolgok állásának szinte nincs is alapos, valódi oka. Ha azt gondolom, jól tudom, minek okáért ragaszkodom ikshöz vagy ipszilonhoz, hát igencsak tévedek. Hisz lehet-e egyáltalán ráció abban, hogy valaki pont ott, akkor és azok között találta, ahol, amikor és akikkel él? Mit kezdek a többiekkel, akiket nem ismerek, akiket feltétlenül ismernem kéne? Esetleg sokkal inkább, mint azokat, akik a közlemben vannak? Égető szükségem élek, anélkül, hogy erről fogalmam volna. Viszont tehetek-e másként? Mit kezdenék mást velük, mint azt, amit ők velem, hogyan nézhetnek másként rájuk, mint úgy, ahogyan ők énám? No, de itt most nem elsősorban erről van szó. Arról a számomra fölötté megdöbbentő jelenségről van szó, ami állandóan közelít a többiekhez, ami állandóan távolít tőlük. Úgy történnek a dolgok, mintha törvénybe foglalták volna őket, mintha valahol volna valaki, aki pontosan tudná, mekkora mértékű szeretet az, ami adott emberek között még elviselhető, és hol a határ, amit meghaladván szűk-ségképpen egymás ellen fordítja őket. Valaki biztos kézzel gabalyítja és választja külön a barátság szálait; van valaki, aki cseppet sem tiszteli a fogalom szentségét. Vadidegen mellé sodródom, és megdöbbenéssel tapasztalom, milyen hosszasan és természetesen ontom mellette a szót és a barátságot. A különös légburok, ami felöleli a közös időt s az emlékezeten túlrá helyezi. Egy villanás, ami az apróságok életét hivatott menteni; a látószög hajsállyal módosulása; és hasonló megdöbbenéssel tapasztalom, hogy kenyeres pajtásom hallgat, s hallgatok én is, meg se mukkanok. Talán ez minden, ami összetart. A levegőt fűtő lobbanás, ami a világnak ideig-óráig új formát kölcsönöz; a visszaválthatatlan mozdulat nyugalma, ami hajlékonyra teszi a csendet, olyannyira, hogy egyik vége a másikat éri s a feszültség mégsem robbantja fel. Hasonlóképpen ívbe hajlik az idő, a tér, és ezáltal változik a helyszínek, a történetek jelentősége. Hallgatok tehát, közben észrevétlenül fogalmazódik a kétség.

Könnyű felebarátainkat szeretni. Könnyű a beteggel, az árvával kedvesen bánni. Ki- és megviselt társammal annál nehezebb. Az írással is szinte az a helyzet. A semmibe mindenkisenkinek nem nehéz üzenni. Konkrét személynek konkrét dologról ellenkezőleg. Így oda lyukad ki végül az ember, hogy arcára száradt mosollyal téblábol a többiek között, kedves mosollyal, aminek egyetlen hibája van: úgy kong belülről, ahogyan kiszáradt feneketlen kutak szoktak. A távolságnak hangja van, mélyen zengő, olykor szinte kellemes. Csendesen érkezik, lassan, fokozatosan erősödik bennünk; erősödik és mélyül, végül emberi füllel felfoghatatlan zúgássá dagad, úgyhogy fizikai értelemben véve nem is zavar már.

Észre sem veszed a távolság hangját: előbb még nem hallod, azután pedig már nem hallod. És az átmenet pillanatok kérdése. Olyan pillanatoké, amikor éppen nem, fontosabb dolog akad. Nem hallasz tehát semmit, s magad is furcsálod, ha néhanap olyan érzésed támad, mintha valami alul-felül végtelen, sötét és tágas kürtőben lebegnél, és mégsem azt tartod leginkább különösnek, hogy te magad hallgatsz mozdulatlanul, hanem azt, hogy valaki más hallgat, valaki más mozdulatlan. De van itt egy kérdés. Nem vagy-e te is valaki más?

A csend anatómiája
(1996. március 14.)

Ez volt az az éjszaka.

A félelemtől szédülten érkezett, izzadságtól lucskos testtel, nedves ruhával. Lélegzete akadozott, a lába is a lépcsőn. Nem volt semmi, amibe kapaszkodott volna. Semmi sem volt, s ennek előtte, ennek mögötté a halántékán lüktető ér, az arcáról a homlokára kúszó forróság, és torkában a kapaszkodó görcsök tam-tam pergése. Fojtó kegyetlenség öntötte el, a haja szálától a csontvelőig átittatta. Szót se szólt, rájuk se nézett. Tudta, hogy ott állnak elfagyott arccal, hamukék vonásokkal és tehetetlen kézzel; látta a szemükben az ijedelmet, a sértődöttséget. Oda sem kellett fordulnia — látta, ahogyan ritmusra szűkül és tágul a pupillájuk. Hallotta, amint barbár módon tesznek-vesznek, és nem bírta elviselni az érintést. Az érintésüket. Ahogyan kezük a tárgyakra tévedt, anélkül, hogy ismerék volna őket, anélkül, hogy méltatták volna őket valamire. Nem bírta elviselni a zajokat sem — az egymáshoz koccantott testek dadogását, mely az elképzeltnél mindig nyersebbre és hangosabbra sikeredett. Ezeket a pályájukról leszádkadt alvajárókat élőknél se tudta nevezni már; hajuk lebbenése és ujjai mocanása rég nem volt hiteles. Valami másra utalt mindenük, nappal és éjszaka fénytől függetlenül; megírt szavakra nyílt a szájuk, szemöldöküket mintha fonálon rángatták volna.

És ez a csapat ő volt, életének vonalaival a tenyerükben, félelmének kusza gyökereivel a homlokuk mögött. Ám ebben az eszelős törődöttségben nem mert ismerős vonások után kutatni, nem merte önnön eszelősségét felfedezni benne. Ott állt mozdulatlanul a ruhaujjból csepegő verejték fanyar illatában, és nézte a csendet maga előtt — fáradtságuk és szeretetük ismerős, elgyötört csendjét. Ez a csend villant át rajta akkor is, amikor a férfi elkapta a csuklóját, és hozzávágta az épület vakolatlan oldalához. Amikor az arca a téglának ütődött és szétgyűrűzött benne a fájdalom. Hajsállyal hiányzott ahhoz, hogy az utána lopakodót észrevegye. Annak, és saját árnyékának imbolgásában még meglévő hajsállyal rész — ez volt az, amit idejében nem vett észre. Amire pedig annyi biztonsággal gondolt, valahányszor árnyékát követve baktatott a lámpák alatt.

Átvillant rajta, mint prizmán a fénysugár: szóródó hangok végtelen sorozatait hallotta benne, és arra gondolt: ez a csend ellökte volna azt az embert. Azután pedig erre: ez a csend az ember útjába lökte őt. Ez, amire gondolni sem lehet, mert bent vibrál a csontja mélyén, mert kint kering a világégyetem határainál, ahova űzte. Ez, amit megnevezni képtelenség, ami nem tulajdona, de rendeltetése. Nem. A férfitől nem félt, a havas út ködülte kanyaraitól és a nyugtalan éjszaka mocorgásától sem félt, de iszonyodott ettől a csendtől. Zihálva rohant fel a dombon, a haja kibomlott, és kibomlott a lélegzete is, és hiába hallotta tisztán, hogy csak saját lépteit visszhangzanak az éjszakában, hiába látta végtelenül pontosan, hogy egyetlen árnyék cikázik a lába előtt a földön.

Egyenként tépte össze őket. Csukott szemmel, hangtalanul, pontos és kimért mozdulatokkal. Vértük se folyt — hihetetlenül egyszerű volt az egész. Mintha valaki már jó előre összehajtogatta volna számára valamennyit. Nem ellenkeztek. Ő pedig nem siette el a dolgot. Minden darabkát gondosan összegyűjtve, az egészet becsúsztatta a mellkasa alá. A hiányzó bordacsont helyére.

Azután lassan az ablakhoz lépett, és elnézett a síkos utcára.

Hajnalodott odakint.

CSOBÁN ENDRE ATTILA

Három nap egy esztendő

— gondolatok P. Lengyel József regényírói technikájáról —

Aki olvasta már Polacsek Lengyel József valamelyik "ifjúsági" regényét, bizonyára feltűnt neki, hogy az egymást követő kalandok sűrűjében, a naivitást sugalló nyelvezet mögött valóban meglehetősen bonyolult regényszerkezet húzódik meg. Ennek felfejtéséhez szeretnék most néhány támpontot nyújtani a *Bagolyvár* és a *Fellegvár* szövegére alapozva.

Nem kell hozzá különösebben éles szem, hogy észrevegyük: mindkét regény cselekményének ideje mitikus-népmesei idő, azaz három nap — a hősöknek ennyi idő alatt kell kiállniuk a legkülönbözőbb próbákat. Ez a mitikus-népmesei idő mindkét regényben relativizálódik is (a *Bagolyvár*ban konkrét utalás is történik erre); az események sűrűsödése, a külső történések interiorizálása, szubjektív megélése, nemegyszer a víziók szintjéig való felfokozottsága "megnyújtja", már-már a népmesékhez hasonlóan esztendővé kerekíti a háromnapos időszakaszt.

Hasonlóképpen a regény cselekményeinek tere is mitikus-népmesei: elhatárolódik a mindennapi események terétől. Ilyen a *Bagolyvár*ban a Nem Akármilyen Padlás, az azt körülvevő Nevesincs tó, a barlangba torkolló alagút, majd az árvíz területe, az Óperenciás Mosogatólé. A *Fellegvár*ban ilyen a külvilágtól teljesen elszigetelt, völgykatlanba zárt város, Feketekút. Mindegyik térnek/térkompleksumnak van egy leginkább kitüntetett jelentőséggel bíró, centrális pontja (Bagolyvár-Sánta Melánia, illetve Fellegvár-Lábasház), amelynek megsemmisülése a cselekmény végét is jelenti (mitikus cselekmény csak mitikus térben folytatható).

A "rejtett kincs" (arany) motívuma szintén mitikus-népmesei, amelynek megszerzéséért természetes harc is folyik. Ezt a motívumot is mindkét regényben fölfelejtjük (Feketekút — az aranyásók városa; Zabosék "ásatása", illetve a barlang). Jelentősége mindkét regényben szimbolikus: a rejtett kincset csak az találhatja meg, aki valóban érdemes rá. Így a negatív hőskö próbálkozása eleve reménytelen, a pozitív hőskö pedig tudatában annak, hogy még nem eléggé érettek a feladatra, illetve elborzadnak annak láttán, hogy a kincséhség mennyire elembevertet a hatású lehet.

Az ellenség motívuma kétféleképpen is megjelenik a regényekben; az egyik formája a társadalmon belüli, nem lényegi, akcidentális oppozíciókat jelzi (Gatyáék csapata-korcsoportok közötti különbség; a lányok csapata-nemek közötti különbség). Ezek az ellentétek, bár kezdetben feloldhatatlannak tűnnek, végül "a dolgok menetéből következően", természetes úton oldódnak fel. Nem cáfolja ezt meg Gatyáék szájhösködő ellentmondása sem; a csapat jelszavának ("Bakancs és lábszárcsont") elskandálása, az arra hasonlóan "komoly" jelszóval való felelet várása jelzi, hogy a két csapat közötti viszony alárendelőlől mellérendelőlővé változott. A fiúk és lányok csapata közötti viszony hasonló megváltozását a "polgári" nevek használata jelzi.

Az ellenség-motívum másik megjelenési formája a társadalmon belüli, illetve különböző társadalmak között lényegi, eszenciális oppozíciókra utal. Ilyen ellenség Zabos, az idegbajos és csapata (*Bagolyvár*), illetve a külső szemlélő számára személytelen erőként megjelenő, valójában konkrét személyek által elindított és manipulált háború (*Fellegvár*). Mindkét regényben fontos szerepet játszik ez a fajta ellenség az előző fajta ellenségeskedés megszűnésében.

A hatalom problematikájának feltűnése már kivezet bennünket a mitikus-népmesei motívumrendszerből. A *Bagolyvár* hőseinek területszerző törekvéseit, küzdelmeiket a "területen kívülség" nem kívánatos állapotának megszüntetésére akár még a népmesei hőskö ország- és koronaszerező küzdelmeivel is rokoníthatnánk: gondoljunk a bölcs öregember motívumára, aki útbaigazítja a hősköket a meghódítandó cél, a legyőzendő ellenség felé; vagy a világfával is rokonítható hatalmas nyárfára, amelyet a hőskö megmásznak, amelyről nézve felfedezik az ellenséges területet, amelyre fölkerül a Bagolyvár szívére, hogy ne mondjuk, "szentek-szentjét" képező mennyezetes ág, amely a pusztító elemek indulataitól is megvédelmezi a hősköket; vagy a hőskö "etnocentrizmusára", miszerint csak ők az "igazi" emberek, az ellenség "Gatyaszauruszokból" áll (vö. sárkány); illetve a Dugott Sziget meghódítására indított éjszakai expedícióra, amelynek eseményei a "hajónapló"ban hiperbolizált, vizionárius képekben tűnnek föl, és amely expedíció maga után vonja a köznapis időről való kilépés második fokozatát ("fejfelé", "Möbius-izé", "fordított relativitás" stb.). A "terület" itt legalább olyan mértékben jelenti a szellem nyugalomát, derűjét biztosító átlékelített "patria" fogalmát, mint a szó fizikai értelmében vett területet.

Sokkal huszadik századibb, illetve sokkal prózaibb, evilágibb színekben jelenik meg a hatalom problematikája a *Fellegvár*ban. Itt a terület kezdetben nem spiritualizálódott "patria"-ként tűnik fel; egyszerűen az anyagi javak (élelmiszer, ruha, fegyver, harmonium, egyéb, az adott szituációban értéktelenné számított "kacatok") lelőhelye, amelynek birtoklásáért "pártharcok" folynak a frissen megalapított "csavargók birodalmában". A pártharcok lényeges aspektusa a korosztályok közötti ellentét. A nagyok elnyomni igyekeznek a "langyos tarhonyákat" (kamaszokat), akik azonban hamarosan tanúságot tesznek életrealitásukról, pártharcok nem osztják meg őket, így fokozatosan teret nyernek, és a történet végére a nagyokkal egyenrangúakká válnak. A pártharcok leírásának az 1988-ban fennállt politikai állammal kapcsolatos konnotációi is voltak/vannak, azonban sokkal bonyolultabbak és érdekfeszítőbbek

ezek a jelenetek annál, semhogy a kérdéses rezsim bukásával érdektelenné váltak volna.

Ezek a harcok — rokoníthatóan a *Bagolyvár* hőseinek harcaival — egy "gyermektársadalom" (értsd inkább: "gyermekcipőben járó társadalom") spontán keletkezését tárják elénk. Ezt az újszerű társadalmat — amint Szócs István is megjegyzi —³ korántsem annyira fékevesztett, alacsony indulatok jellemzik, mint első pillantásra hinnénk. A közös kalandok folyamán kibontakozó, erősödő emberi szolidaritás, "vidám túlélés" megnyilatkozásának megannyi árnyalatával találkozunk mindkét regény cselekményének folyamán. A vidámság, az "életre elszántság" mindig úrrá lesz az ellenséges indulatokon, a nehéz gyermekkor neuroziséstől a háború patkányfogójáig. Így nem egyszerű alkalmi csoportkohézió, hanem a "felnőtt", illetve "normális" társadalomba való integráció érdembeli lépcsőfokát képezik a közösen átélt kalandok. A hőskö egy időre "kilépnek a társadalomból" (még hozzá búvós jelentőségű három napra), hogy aztán már egy minőségileg magasabb szinten lépjenek vissza a társadalomba.

Ez a gondolat elvezet bennünket a "nevelési regény", ha úgy tetszik, bahytini fogalmához. Szerzőnk képzettségére nézve tanárember volt, a kolozsvári rádió *Zsibongó* című ifjúsági műsorát is szerkesztette,⁴ kézenfekvő tehát a kérdés: mennyire didaktikusak ezek a regények a szó pejoratív értelmében? Számomra egyértelmű a válasz: egyáltalán nem azok, már csak azért sem, mert mindkét regény cselekményét "apró-cseprő", esetlegesen egymásra épülő eseményekből konstruálja meg a szerző; nem emeli ki, nem jelöl meg bizonyos mozzanatok a többiek közül, a gyermekszereplők meg-megjölődül, illetve sajátosan gyermeki, naiv fantáziáját mindig szembesíti egy felnőtt-nézőponttal, úgyes ötvenöt éves kétfajta nézőpontot, világlátást egy és ugyanazon mondaton belül. Ez a technika a didaktikus jelleg teljes eltűnéséhez vezet; az eredmény — nevelési regény, a szó pozitív értelmében.

A fentemlített technikának ugyanakkor nagy szerepe van a regény humorában. Helyzetkomikum és nyelvi humor bőségesen, erőltettség, meszterkéltség nélkül árad mindkét regényben. Mindamelllett a *Fellegvár* komorabb hangulatú, hiszen itt a "játékot" valódi csavargók játsszák, és a háborús díszlet sem papírmáséból van (azzal együtt, hogy ez a "díszlet" lényegbevágóan csak a történet legelején és legvégén avatkozik be a cselekménybe, néhány bomba által).

A helyzetkomikumra hosszan sorolhatnók a példákat, az árvízben csórén maradt gyerekek öreganyó kuncogására támadt riadalmától kezdve Negró handabandázó hordó-

szónoklatain keresztül a "foltosok" és "rongyosok" közötti ablakdobáló csatáig. A nyelvi humor számtalan válfájának számbavétele külön tanulmány tárgya lehetne, ezért itt csak néhányra emlékeztetünk. Legszembetűnőbb a "beszélő nevek" (konspiratív nevek, gúnynevek) használata, amelyek áradata a szereplők (vagyis az író) fantáziájának bőségét, megfigyelőképességük éles, lényegretörő, lényegessítő voltát jelzi. Bütyi — aki mindig szerel, bütyköl; Bendzsó — aki folyton apja bendzsója után sóvárog; Latyak — akinek örökösön folyik az orra; Ribizli — akinek mindig piros és sugárzó a kerek kobakja; Gitár — akinek szilutette a kérdéses hangszert formázza stb. A nevekhez gyakran "állandó jelzők" (lényegjelzők), az egyes cselekvésekhez, gesztusokhoz "állandó határozók" kapcsolódnak: Pápua, a vadember; Zabos, az idegbajos; Bambusz bácsi a "Jómodorú Öreg"; Laska "ajátatosan" mond és cselekszik, Bütyök "tömören és egyszerűen" mond stb. Gyakoriak az egyes szereplők által ismételtgetett sztereotip nyelvi fordulatok, sztereotip mozdulatok: "Lüke", "Sok a duma", "hát szóljatok hozzá", "megtapogatta a biológiai óráját, és megjegyezte, hogy ehetne", "megtapogatta a nyolcvanlejes reszelőkészletet rejtő titkos zsebet" stb. Gyakoriak az idézetek szülőik, szomszédok, illetve egymás szövegeiből: "Olyan a fejem, mint egy kótelkeverő" (Bendzsó idézi saját apját).

Végezetül azt az epizódot vegyük szemügyre, amikor — a *Fellegvár* végén — az immár "konszolidálódott" társaság belelővi a gyermekfogat a háborút képviselő felderítő repülőgépplexiablakába. Szócs István szerint merőben gyerekes, az abszurd humor tartományába sorolható motívummal állunk szemben,⁵ ami annál is inkább jelentőségteljes megjegyzés, mint hogy a szorosán vett háromrészes regényszerkezet záró motívumáról van szó. Az előzőekben vázolt mitikus-népmesei párhuzamok összefüggésében szemlélve szerintem ez a motívum is komolyabb jelentőségre tesz szert: gondoljunk a hősepekai szereplőre, aki saját lábszárcsontjából faragott nyílheggyel győzi le az egyébként legyőzhetetlen világpusztító ellenséget, vagy a mesehősré, aki tulajdon zubbonyáról elvágott gombbal lövi le az egyébként nagyhatalmú vasorrú babát. Ez a párhuzam pedig újfent a regénycselekmény etikai tartalmához vezet bennünket: ahhoz a felismeréshez, hogy az igazi önfeláldozás, a szeretet nemesebbé teszi az embert, egyetül ez segít túljutni az egyéni és közösségi élet holtpontjain, közeli és távoli célok felé ez vezérrel; amint azt már a régiek is tudták, de mára istenes közhellyé merevedett, amelynek valódi értelmét hovatovább már csak egy jó regény világíthatja meg:

OMNIA VINCIT AMOR

Jegyzetek

¹Kalandregény tizenéveseknek és kor nélküli barátaiknak. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.

²Regény (tényleges és leszerelt kamaszoknak). Kriterion Könyvkiadó, București, 1988.

³Szócs István: *Fellegvár*. Utunk, XLIV (1989), 3. sz.

⁴M. L.: *Búcsúzó*. Utunk, XLIV (1989), 22. sz.

⁵Szócs István: i. m.

SERÉNY MÚMIA

ROSTÁS ISTVÁN

Távolléti napló

már az is megnyugtató időként, ha a virágcserep mellé csöppent vizet elmázolhatom a mutatújj teljes hosszában.

beleforgatok, csak úgy találomra a könyvekbe, nincs olvasókedv még a közelemben, az ötödik-hatodik után félbehagyom; mintha a hetedik, az épp rákövetkező lenne az igazán izgalmas

nem fenyeget a veszély, hogy belealszom az éjszakába, ilyenkor jó a fordítás — több mint munka

azért most sem a hangodra, legfeljebb a dúdolásodra gondolok, leginkább a hajszín az, ami belémrögzült, merthogy olyan összetettvörös (most találtam rá, jó kifejezés, arra való, hogy felmentsen a kínosnak tűnő forgolódás alól-elől, ahogyan a raktáron levő árnyalatok közt kajatok)

napi esőzés; előbb érdekes volt, ahogyan mindig fél és háromnegyed öt között jelentkezett, két hónapra már nyomaszt, arrébb, fél évre rá hiányozna, ha félúton meggondolná; a párna, bár továbbra is fullasztó, most már a trópusi légzésritmust átvevő tüdőt sem bántja — annyira

szokatlanul későn értem haza, a kaptató közepén, nem messze a villától erős apró kopogás, kopogtatás, dörömbölés, majd kétségbeesett, inkább meglepett női hangok; reggel tudom meg, hogy alig hatvan körüli frissen nősült tanárember a halál tulajdonosa; infarktus

dolgozni kéne, de nagyon, kedv, erő akad, idő már módjával, jobbára csak az esti órákban tudok magambasülyedni annyira, hogy a papír előtt hosszabban megülök; jó érzés másnap fél-fáradtan ébredni, s kinyújtózni az első korty kávéig; az ágy valahogy túl kényelmes, nagyra nőttem; eperteát iszom

hétfő — kezdések, beletörődések, ígéretnyi lendületek napja; tudom, hogy a pontosvesszőt nem szereted, mégis nélküle aligha tudnám érthetővé tördelni a maguktól, önerőből egymást tüszkölő szavakat, sorokat; marad a pont és a vessző, valahol a kifulladás és az újabb nekifeszülés határán, ahogyan úszás közben a medence széle épp arra elég: megérinted — célérzet, s újból ellököd magad, jöhet a következő hossz (s közben egy slukknyi levegő is eljut a tüdőbe, a gondolatok közé)

vasárnap — ébredés, könnyebb az átlagosnál, konyhaasztalon kávé, már kitöltve, mellette cigarettá egyszálmagában, komótosra állítom magam, zuhany után enyhéd frissület (ásítás); tucatnyi lapot vesz ujjai közé a jobb — kéziratolt verseidből néhányat; vizsga közben a nem remélt forráshoz jutó nebuló, kiben a kaland kéjes remegése, a kockázaté, titkosügynök, ha stratégiai tervekre bukkan a szuperbiztosított főhadiszálláson — úgy olvaslak.

ROSA LIKSOM

A nap a halálnak volt szentelve, minden előjel ezt mutatta. A fehér hófajdok a faluba vezető úton, félelem nélkül, mint a gipszszobrok, a szántóföld szélén gubbasztó nagy fekete állat, amelyről furcsamód senki sem tudta megállapítani, hogy farkas-e vagy medve, és a hatalmas fekete madár, amely a ház fölött keringett már a reggeli fejszkekor is.

A baljós jelek annyira erősek voltak, hogy a házban mindenki hallgatott. Nem szóltak, de mindannyian érezték a halál jelenlétét. Félve fürkésztek egymást, mintha csak a halált hessegetnék tovább saját vállukról a másikéra.

A mama az ágy szélén ült és magában imádkozott.

— Eljött az én időm — mondta olyan halkán, hogy a szobában a többiek nem is hallhatták. A papa a padon ült és pipázott, majd kifújta az orrát. Ő nem készült meghalni, ezt bárki láthatta. Pirosposzgás arc, csillogó szem és hirtelen kézmozdulatok. Az asztal mellett Vesa, apa és anya. Csöndben ettek, a rádiót sem kapcsolták be a reggeli hírekre, pedig máskor így tettek volna. A szobában nehéz, borús hangulat járt. Anya kiment az istállóba, apa pedig a ház mögé fát hasogatni. Vesa ott maradt a hintaszékben, egész közel a mamához. A mama már messze járt az úton valamerre, amiről az emberek semmit nem tudhatnak... Vesa csak nézte a mama ringó testét, amely már közelebb volt a halálhoz, mint a születéshez, a csontokat, melyek szúrósan meredtek elő a gyapjúing alól, s végtelen béke és nyugalom töltötte el. A mama vékony ősz haja, beesett kis kék szeme és ráncos csecsemőkeze. Vesa érezte, milyen fényesen és hívogatóan lebeg közöttük a halál.

Anya visszajött az istállóból és feltette a levest melegedni. Apa is jött, Vesának nem is kellett érte mennie.

— Aztán vigyázz azzal a baltával, nehogy a lábadda találjon vágni! — mondta anya, miközben leszedte a tányérokat az asztalról.

— Ne beszélj már annyit! — próbálta apa palástolni a félelmet, amely már kézzelfogható volt.

— Vigyél a mamának egy kis tejet! — utasította anya Vesát. Az engedelmeskedett, tejjel kínálta a mamát, aki csak bólintott, és lassan behunyta a szemét.

— Meghalt már? — kérdezte a papa szinte közömbösen. Senki nem felelt.

Dél elmúltával a nap tavasziasan bukkant elő, mindent bevilágított a ragyogó égi fény. A hómezők fehéren, tisztán csillogtak, a folyó dermedten hívott, meredek partján olyanok voltak a nyírfák, mint a fiatal hattyúk.

Vesa nyugtalan volt. El kellett innen mennie, messzire, oda, ahol a föld és az ég a végtelenbe egyesül. Elővette a síleceket a sarokból, és hátra sem pillantva elindult a folyón át a fehér emelkedő domb felé. A nap melegen és hívogatóan sütött. A hófajdok felrebbentek, és rögtön el is tűntek. Vesa csak sielt nyugodt ütemben, szőröküsmával a fején. Melege lett, a verejték cseppekben ült ki a homlokára. Megnyugodott. Talán a baljós jelek csak tévedtek, talán a mama nem is hal meg ma, gondolta, és nyúlánk, ruganyos testét könnyűnek érezte, mint egy tollpelyhet. Szép volt minden.

Anya a hintaszékben ült, és fél szemmel a mamát figyelte. Hirtelen a fekete madár nekirepült az ablaknak. Anya megnézte a időt: egy óra múlt. Felugrott a székből és mamára pillantott.

— Elment? — kérdezte a papa.

Senki nem felelt. Anya izgatottan futott a ház mögé.

— A fekete madár nekirepült az ablaknak, és a mama...

— Meghalt! — mondta apa.

— Él és mosolyog!

Apa a hóba hajította a baltát, és beszaladt a házba.

— Hol van Vesa? — kérdezte aggódva.

— Síelni ment a folyóhoz — mondta a papa, és kibámult az ablakon. Anya sírva fakadt, apa a kezébe temette arcát.

Este Vesát behozták a szaunába. Olyan volt, mintha élne még. Piros volt az arca és boldognak látszott.

A novella a *Tyhjän tien paratiisit* c. kötetben jelent meg 1989-ben Finnországban a WSOY könyvkiadónál.

HARIS ÉVA fordítása

LÁSZLÓFFY CSABA

Középkori fondorlatok — XII.

Átváltozások Buddhája

"Tág a világ, mégis üresnek tűnik nélküle" — tűnődött Tan-jüan, aki kolostori szolgából kéziratok illusztrátorává nőtte ki magát, s noha szerzetes testvérei nem győzték dicsérni spontán képzelőerejét, ő egy percig sem feledkezett meg arról, hogy ha egy novícius kellemetlen, "rendbontó" újítással áll elő, könnyen ráragaszthatják a "dudvatozás" jelzőt.

Kolostoruk úgyszólván különálló szektát képviselt, szerzetesársai azonban hallgatólagosan elfogadták a buddhista tan alaptételeit, jóllehet a Csen hívei nem annyira a nagy elődök tapasztalatában, az átörökíthető bölcsességben keresték és látták az önmegvalósítás lehetőségét, hanem egyre inkább a nem cselekvés kockázat nélküli "kockázatában", a passzív szemlélődésben, a kételkedést megtűrő, olykor felmagasztosító, kötekedéssel fűszerezett társalgásban — mielőtt a magány férgei testüket, lelküket így vagy úgy kikezdtek volna.

"Márpedig én megtagadtam a magányt, tehát cselekvésre szántam el magam. Kockáztatok! — tusakodott magában Tan-jüan. Még hozzá nem akárkivel. S a Mester tudja ezt... Kezdetben inkább csak szórakozottan érdeklődött, s rajzaiból fejtette meg később titokzatos hegyi sétáimat. Most már fölösleges minden titkolózás: gyékényfekhelye fölött a falon őtt függ a kép. Szelíd rábeszéléssel fosztott meg tőle. »Tudhatod, nálunk nincs tilalom, — mondta. — Miért ne ajándékozhatnád meg öreg pártfogódat ezzel a különleges színfolttal? Hiszen a világ tünényei már alig-alig ingerlik gyarló látásomat.«... Azóta talán ő gyönyörködik titokban a szerföltött finom, törékeny termetű gyermekleány képmásában, kinek hatványaként szerencsére félig-meddig eltakarja a halványzöld damaszttruha. (A többi — a kolostor falai között — csak bennem él: a filigrán, karcsú alakot befedő, tág körben ringó szoknya, mely alól kivillannak lábcskáái.) A selyemfonalak és gyöngyökkel átszőtt koronaféle dísz persze csak a fantáziám szüleménye — a Mester meg is rótt miatta, de főképpen a képen látható leány kezében tartott koponya miatt, melyet, úgy látszik, nem sikerült ellensúlyoznom a másik kézben tartott rózsaszimbólumával. »Senki nem tagadja, hogy egy átszellemült gyermekarc — mondta volt a Mester. — Csak hát az inkább keskeny, mint gömbölyded homlokokon túl sok szomorúság borong. S a sötét csillogó szempár segítségért könyörög. Nem tudom, mit mondhat az eredeti!... Az egész arcra koraérettséget, valami végzettszerű sorshomályt foncsozott a belőled áradó szenvedély.«...

"Hátha még tudná, hogy a kedves lény halottaiból támadt fel!" — gondolja az ifjú. S miközben lopakodó léptekkel, meztláb körüljárja a szószerkben szunyókáló Mestert, újból átéli az elképzelhetetlent. (Amit soha senki nem fog tudni megfesteni!) A lég aznap fülledt volt, de az ég fokozatosan elsötétedett, s mire ő kíváncsian a kis csoportosuláshoz ért, a gomomba szélvihar majd elseperte a temetőhely frissen vágott zöld ágait, virágait. A bábáskodó népség már oszolni kezdett kelletlenül, amikor a föld mélyéből sikoltás hallatszott, olyan, hogy mindenki holtá dermedt a közelben. Egy köpcös előkelőség — borbélymester vagy kuruzsló talán? — rögvést odafutott; de amire lepillantott a gödörbe, a kis holttestem már éledve felállt. Most már azok visítotak, kiabáltak, akikre a sírból kimászni igyekvő rápillantott.

A Mester fölriad, majd ülőpárnáját keresi bosszúsan; megint a derekára panaszkodik... A csarnok belsejében kuporgó szerzetesek, mintegy vezényszóra hirtelen, talpukat felfelé fordítva átmennek ló tuszülésbe. Ajzottnan vigyorognak; csak a Mester morózik:

"Mezőre tűz a nap. Te mit keresel itt? — mordul rá Tan-jüanra. — Mért nem vagy a novíciusokkal, akik az alsó traktusban hevernek?!"

Mintha sejtene, hogy Tan-jüannak hol jár az esze. Az egész feltámadt leánytest görcs volt; merev. Haja és ingecskéje lucskos-nehéz a harmattól, mely a gyümölcsfák rózsaszín és fehér virágain minél jobban csillogott, annál nagyobb rémület szállta meg a megzavarodott gyülekezet szívére. Az övét is. Aki éppen azelőtt való este olvasott egy profán hindu történetet arról, miszerint a Világteremtő egy sereg átkos hibával és fogyatékossgal verte meg az asszonyt. Pusztajelenléte a nőnek már merő képtelenség; ha megszólal, üres semmiségeket fecseg, vagy ostobán civakodik; amellet szeszélyes, mint a szél, állhatatlan, csapodár. Inkább bízhatsz a kórában, mint a nőben! Azt becsüli és részesíti előnyben, aki hízelegve élesztgeti hiúságát... A Mes-

ter egyszer meg is fogadtatta Tan-jüannal, hogy — "Olajat a tűzre?" — egyetlen nőhöz sem lesz köze soha.

"Már előre látom" — szólal meg a Mester, midőn a novícius meghajol előtte. Tan-jüan menten elsápad, eszébe jut egy korábbi intelem: "A Teremtő ravasz fondorlata ez, hidd el. Hogy miként változtassa a bölcslet bolonddát." Ráadásul képletes beszéd következik most — két verssor:

*"Tűzkő és villám hogyha csattan
Éppen olyan megfoghatatlan..."*

Van valami megrendítő abban, ahogy a derékfájásával kínlódó, esendő öregember rossz hallásával a tőle nem messzire csevegő szerzetesek szavaira fülel. ("Gyepűn se füst, se por... he-he!") Mint elhullatott morzsaszemek. S utána a szálnalmas csámcsogás.)

"Mit látsz előre?" — kérdi bátoratlanul az ifjú.

"Hát, hogy felkötöd a sarudat, és elhagysz bennünket. Úgy visz, sodor egy idegen erő téged, mint a széljárás nyugatról. Hogy a mámortól és a kicsapongástól pusztulj el végül valahol..."

"Én, aki szüzességi fogadalmat tettem! — feleli megbántottan Tan-jüan. — Mint az az indiai királyfi..."

A többi csak magában teszi hozzá: aki aztán zokogva és remegve bánta meg kevélységét, ridegségét, ködösen folyt szét szeme előtt a világ képe, amint (a legenda szerint) szakadékok fölött, kígyózó ösvényeken követte szíve választottját. A szerencsés hős helyébe képzelte magát, aki előtt a reggel gomolygó ködfelleget szét szakadoznak, midőn megpillantja a teremtes csodáját...

"Valamikor szentül hittél a megvilágosodás pillanatában!" — mondja az ifjú váratlanul, dacosan.

A Mesternek most illene haragra gerjednie ("Aki érti a Csent, érti az Urat!"), de beéri azzal, hogy *khát* horkant, aztán helyet mutat az ifjúnak: "Ülj le, és igyál meg egy csésze teát. Az lehűt."

Tan-jüan kelletlenül foglal helyet a szószerk árnyékában.

"Bizonyára minden tagjából valami titokzatos áramlat sugárzik feléd — folytatja megfontolt hangon a Mester. — A Teremtő csupa ellentétből alkotta meg a világot. Hogy is fér meg a tisztaság mellett annyi fondorlat és báj oly kicsiny testben?!"

"Ő nincs is tudatában semminek! — fakad ki Tan-jüan. — Az értékeinek."

Az öreg szemelnéz valahova messzire. "Megmagyarázhatatlan bűbáj — a Mester bólint. — Hasonló a ló tuszvirághoz, mely az erdei tó sötét vizének tükrén nyílik. A kihívó szépség elosztva — rajta, benne s körülötte. Észrevétlenül elbájol, lenyűgöz."

"Mi más a Megvilágosodás?..."

"Megront. Ki vagy szolgáltatva neki. — A Mester mintha nem hallotta volna a kérdést. Hangja ércesebbé válik. — Az ifjúság önhittsége hatalmas... olykor megsemmisítő erő. — A novícius érzi, mint

támad fel a Mesterben az elbizakodott ifjoncokat megadásra bíró szenvedély. — A vonzerejét éppoly mértékben köszönheti gyarlóságának, mint szépségének. A homályon átütő szépség kiszámíthatatlan varázsa: a tökéletlenség fokozza a hatást."

Az ifjú maró gúnnyal válaszolja: "Ahogyan a kopaszok kara mondaná: veszélyesebb a szeszes italnál és minden káros szenvedélynél?"

A Mester kivár.

"Eddig egyetlen bölcselő sem tudta megmondani, hogy mi az, ami a szerelmes férfi szenvedélyét előidézi és sarkallja. Minden gyarló ember más-más alkotóelemekből hozza létre azt a hamis képet, amely bálványként hat rá."

Tan-jüan teázás közben szótlanul ült; szemmel láthatóan nehezen viselte el a Mester horkantásokkal kísért megjegyzéseit, úgyszólván tehetetlennek érezte magát. Közben azért eszébe jutott Mesterének egy remeklése, melyben az emberséget, a szívet állította volt szembe a száraz konvenciókkal, nem mulasztván el hangsúlyozni, hogy az önmegváltás felé vezető út elképzelhetetlen a tiltó "sorompók" lerombolása nélkül. Ha tehát nincsenek tabuk, gondolta a novícius —?

A következtetést már hangosan mondta ki.

Tan-jüan: "És hogyha számomra ez lenne az üdvözülés útja? Hiszlanglin is belefáradt a hosszú öldöklésbe, szívesebben fűrt, ásott ivóvíz után vagy kapálta a kertet. Jüan-vu mester sok évszázadot megélt szállóigéje pedig nem úgy szól-e, hogy néha Buddha minden bölcsességén s okításán túlesz egy szezám-magos pogácsa?"

Mester: "Csakhogy a hús egy idő után, meg ne tapasztald, rágósabb a legpenészebb pogácsánál. A gyomor és a szív táplálékát nem lehet összetéveszteni."

Tan-jüan: "Semmi és senki nem azonos önmagával."

Mester: "Tiszteljem hát az örültséget benned?"

Tan-jüan (elszántan): "Igen." A Mester egy ingerült *khát* hallatott, mire az ifjú gúnyolódva jegyezte meg: "Talán várjam ki, hogy majd a számárcák hasában újjászületve rátaláljak a Hármass Világra?"

Mester: "Téged az érzéki örömek érdekelnek, fiam, nem az anyag és az anyagtalanság régiói. Csupán a vágyak!... Ezért vagy most egészen olyan, mint a lángokban álló ház."

Tan-jüan: "Bízzam inkább holmi megzápult elméjűekre magam?! A hegyekből érkezett remete egyébről sem álmodozik, minthogy kigyomlálhassa a fiatalok fejéből a fölösleget. »Térjete korán pihenőre«, hajtogatja. »Fölöttöttetek ruhátokat, megettétek kásátokat — mi kell még? Hagyjátok úgy nélkül múlni az időt...«"

Mester (elkacagja magát): "Ha azt találnám mondani, hogy így igaz, egy pillanattig sem haboznál ráválni, hogy ezúttal én érdelek botútást."

Tan-jüan: "Ki szánakozott annyit a sze-

rencsétleneken, akiknek elég a köznapiság nyüve, árnyéka, hamuja?!... Gyanús próféta számomra az, akiből nem a bölcs, hanem a vénség beszél csupán. Egy vaksi számár, aki szerint lassan már a napfelkelésben is vétek gyönyörködni!"

Mester: "Ez nem az a hely, ahol sokáig lehet megmaradnod ekképpen." — Tan-jüan leszegett fővel követte Mesterét a szabadba, pontosabban mezítelen talpának nyomait a porban. — "Nem állítom, hogy a külsőségek után rohansz. Ám aminek bensőből kell sugároznia: a tisztaságot ne önmagadon kívül keresd. Meg-

értem, hogy izgatóbb az ismeretlen — a "rejtvény" megfejtése — annál a sok kölöncnél, ami ideköt. Igen ám, de nem könnyű menedékre találni; s amiben te most bízol, nem biztos, hogy azzá lesz."

Tan-jüan beharapta ajkát, nem felelt. Testének minden porcikája reszketett a fölindulástól. A kedves lényre gondolt. Mikor először meg akarta érinteni, őt látta ilyennek: mint egy kicsiny, vad, hegyi an-

tilopot, melyen rajtaütöttek, elvágta menekülése útját, s kétségbeesésében nem lát más kivezető utat, minthogy a mélységbe vesse magát. Kivárta, amíg az öregember kimért léptekkel a buján zöldellő bokrok közül kiért a napsütésbe, és nyíltan szemébe nézett.

Tan-jüan: "A szerelmi szenvedély teszerinted fölösleges?"

Mester: "Hasonlatos azon elősdiékhöz, melyek a bambusz és a fák leveleire s a füvekre telepednek. A te korodban viszsztatérő, zavaros álmaim voltak, vad rókat láttam magam előtt, fenevadakat, amelyek összevissza zabáltak minden szarrakásból. — Akár egy vénkecske-mekés, olyan volt a kacagása. — A léped, a májad vagy a tested nyílásai mind-mind szenvedések szülője..."

Tan-jüan: "Na és. A fájdalom minden fajtájához jogom van. A tudat is átalakul, ha változik a lényeg. Vagy tán azt kívánád tőlem, hogy a lánkra vert fickók közt vergődjem tovább?!... Pöcegödör-tölteléknek, nem mondom, megteszi."

Mester: "A romlott, cinikus fajzat oda megy, ahol könnyebben megélhet. Rólad azonban mindig tudtam, hogy az özönvízként ömlő disputáktól megcsömörölve bár, de az igaz értelmet keresed..."

Tan-jüan: "Az újjászületés esélyét."

Mester: "Az egyetlen finom fénysugarat."

Tan-jüan: "S hol érhető az tetten? A szájban, a fülben, az érintésben?... Vagy a láb futásában!..."

Mester: "A menekülésben?!... Én mindig azt sugalltam neked: tanuld meg fölfedezni önmagadban a visszfényekkel játszadozó bölcsességet."

Tan-jüan: "Megrendítetted hitemet a felsőbbrendű tudásban. Akár kisgyermek markában a gesztenyetüskék, a súlyomtövisek — mondtad volt. — Miféle valót keresel a kiszáradt csontokban?!..."

A Mester az ifjú vállára tette kezét, s meghatottan csak annyit mondott: "Igazad van."

Tan-jüan: "Neked volt igazad... A lelke-men kívül semmim sincs."

Mester: "A lélekben sem fogsz találni semmit. Mit keresel hát?!"

Tan-jüan körülnézett; a kolostor nyitott ablakán át meleg pára csapott arcába s a vacsoraillat. Szinte szomorúan válaszolta: "Itt már semmit."

A Mester (ki tudja, honnan szerezte, hisz tiltva volt) valami erős itallal kínálta tanítványát. Kétszer is töltött neki, s magának is. A kellemes aroma betöltötte a láthatatlan s a látható homályt.

"Mikor indulsz?" — kérdezte Tan-jüantól.

"Mielőtt őszi harmat lepi a lótusz leveleit" — kurjantotta szédelegve a novícius. Le kellett fogni, különben még képes lett volna táncra perdülni a rizsesbödönnel.

"Hinnünk kell a gyógyulásban is, nemcsak a kórban — motyogta búcsúképpen a Mester. — Ki mondja meg, mikor oldod fel s mikor veszed magadra a bilincseket?"

1996. IV. 28.

Olvasatok

14

>>>>>>>>>>>

Az író végül is nem a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyzete teszi. Az író — a szeme teszi; hogy mit lát meg! Amint Németh László mondta, az író olyan, mint a páva: *a szeme a tollán van.*

"A tónus és a stílus nem drámai — valjában művéről —, a mondataim nincsenek patikai méricskéléssel ide-oda rakosgatva. A szöveg pedig nem a diplomata zsakettjét, hanem a jószomszéd házikabátját viseli." Mégis, a visszaemlékezéses forma ellenére, regényhangulata van a könyvnek, egyszerűen a meglátott alakok és elmesélt történetek pregnanciája miatt. Nemcsak a szerzővel alakul ki az olvasónak személyes kapcsolata — az az érzés, hogy régóta ismerik egymást és mélyebb közük van egymáshoz —, hanem a felvázolt, felvillantott sorsok, alakok — ettől kezdve nemcsak történeti adalékok, hanem irodalmi emlékek is; akár egy miniszterelnök vélt tisztességének makacs formalizmusáról, akár egy kalandor életútjáról esik szó.

Ghaza Bin Khalmin. "Wafd-párti képviselő, tartalékos ezredes, a Rotary Club elnöke, s a többi. Kissé már deres kecskeszakáll, a hófehér burnuszon a francia becsületrend rozettája" ..., és "alacsony pamlagra ültünk, sürgő szolgálk forró kávét, hideg kecsketejet, agyoncukrozott arab süteményt, színezett sörbetet hoztak." És "a palota ura" bevallja, **Khalmin Ghaza**, ez egyszerűen annyi, mint **Kelemen Géza**, Budapestről származik és Olaszországban szerzett építész diplomát... és még számtalan ilyen, apró mozaikkó eseménytörténetből írói látomássá válik; valóban egyszerűen attól, hogy az író **intelligenciája** meglátta, észrevette, rögzítette, felderítette, és jelentésbe foglalta.

Coriolanusokkal és krimirodalommal kezdtük... hogy korunkban a hazafi akkor is mindég hazájáért vélte ontani a véré, ha akár német, akár amerikai, akár orosz oldalon ontotta; a hivatalos "hazajaként" fellépő *Pillanati politikai formáció* ellenében... És hogy minden író, aki a valóságról ír, szükségszerűen krimiíróvá, vagy legalábbis ponyvaregény-modorúvá alakul. Ám vajon – tulajdonképpen a krimiírók, akik nem "igaz(i)" írók, azok hol állanak ezen az értéktáblán?

Sajnos: azok is a valóságot írják. És hogy a legvérbelibb angol detektívregények szemléhez hű maradjak, amelyekben a szereplők a legváratlanabb helyzetekben is fejből idézik a *Királydrámák* és Horatius legeldugottabb sorait, én is egy Goethe-Eckermann kezéből átemelt Byron-idézettel zárom:

The Devil speaks truth much oftener than he's deemed.

He had an ignorant audience.

Azaz: "AZ ÖRDÖG SOKKAL TÖBB-
SZÖR MOND IGAZAT, MINT MAGA IS HI-
SZL TUDATLAN HALLGATÓSÁGA VAN."

A kár az, a nagy kár, hogy a tudós, főleg a történész és az ideológus nem akar csatlakozni ehhez a hallgatósághoz, és így sokszor kevesebbszer hall igazat, mint maga is hiszi. A kelet-európai társadalmak és főleg t. tudományaik — "uninformed" képződmények. Talán segítene rajtuk, ha jobban odafigyelnének ilyen könyvekre.

A.C.Klay (Sziklay Andor) *Kanyargós utakon*. Kémszervezetből diplomáciába. Dürer Kiadó. Nyomatott Gyulán, 1992-ben.

A Byron-idézet Győrffy Miklós fordításában.

ALAIN

A színházi élvezet

Émile-Auguste Alain (Chartier néven közölt) (1868-1951) francia filozófus, Kant követője. A szám-
ház különböző jelenségeit finom érzékenységgel köze-
lítettte meg műveiben (*Pensée, Système des Beaux
Arts*). Véleménye szerint a művészet az ember tu-
dattalán erőt felszabadítja, s hozzájárul a harmónia
megteremtéséhez.

A színház sokban hasonlít a szentmise-hez; gyakorta jelen kell ott lenni ahhoz, hogy hatását minél erősebben érezhesse az ember. Aki sokat tapasztalt, meglepődik majd a színpadi hanyagságok láttán, s hol unottan fogja tudomásul venni őket, hol pedig túlságosan is élénken reagál majd rájuk. Nem kevés időbe telik értő közönséget nevelni, gondolom, ugyanannyi idő alatt jó fizetővendég is válha az emberből, mert az élvezetes sírás elsajátításához is idő kell, az pedig túlságosan igénybevevő, meghökkentő izgalmakkal nem valósulhat meg, mint ahogy az apró dolgok iránti figyelem sem nélkülözhető, ami néha megakadályoz abban, hogy szívszorító keserveinknek teljes egészében átadjuk magunkat. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a színházban tapasztalt öröm a társadalom szórakozását jelenti ugyanakkor. Maga a színházterem is erre enged következtetni, mert olyan körívet alkot a nézőket együvé vonva, amiktől csak a színpad áll valamivel távolabb. Mintha a kis szalonok eleveledtek volna meg s kerültek volna egymás szomszedságába. Így diadalmaskodik az az alapigazság, mely szerint a nyilvánosság előtt zajló életnek megvannak a szemmel látható előnyei, mint ahogy az udvariassági gesztusokat sem lehet eléggé kinyilvánítani ahhoz, hogy értékük megsokszorozódjék. Igaz az is, hogy minden páholyban a viselkedésmódok és gesztusok egymásnak szánt jelentéssel bírnak; a komédiások pedig, különösen közepes darab esetében, vagy unalomig játszott előadás alatt udvariasságból vizsgáznak és színpadi viselkedésből, kosztümjeiket és szépségüket pazarul a nézők elé tárhatják, ami egyáltalán nem haszontalan cselekedet. Mindenki játszik hát a maga módján, de nem szabad csak álságos viselkedésre gondolnunk, alapjában véve kellemes, összetett és visszafogott érzésekről van ilyenkor szó, amik szabadon áramlanak a terem egyik részéből a másikba, mert a szépérzék, az elegáns stílus alapvető feltétele a közös játéknak, ami ha természetéből eredő fékevesztettségre vetemedik a legkisebb ürügy esetén is, kivégzőhellyé avatja a színházat. Tegyük még hozzá: nem tapasztalható félenkség, feszélyezettség a nézőtérben, mert a közönség készségesen hallgat a színeszkekre, a színpad magára vonja az elismerő, együttérző figyelmet.

Igaz az is, hogy futótűzként terjedő szenvedélyek hajléka a színház; s az ilyen erőteljes emóciók az örjögésig fokozhatók, akár csak az üdvívalgás, a kifütyölés, amelyek az ilyen összecsapások, sőt mondhatni tömegverekedések velejárói, s ilyenkor csakis a mámoros fanatizmus féktelensége riaszthat el a színház közös élvezetétől. A színháznak van mindenekelőtt szüksége pontos szabályokat betartó poétikára, mert a zenének csak másodlagos szerep jut, hogy minden néző megtisztult indulatok kereszttüzében szembesülhessen a színpadi művel. Vannak mániákusai a színháznak, akik majdnem mindig ingerlékenyek, no meg félszegek is játszólagosan. Ők nem azért járnak színházba, hogy felkorbá-

csolaják érzéseiket, ellenkezőleg, hogy mérsékeljék szenvedélyeiket. Az élvezethez tartozik, hogy mindenki meghatódni igyekszik, a színészek a szomorúság bűvkörébe vonnák a nézőt, mert a szavak mindent kiválthatnak belőle: mindazonáltal a szenvedélyek levezetése a cél, megszabadulni önnön félelmeinktől — ez az, ami mindenek fölé helyezi a színpadi hatást. Csak azt kell alaposan megérteni, hogy az aggodalom a legfőbb rossz, s azok, akik nélkülözik a bölcsességet, híján vannak a belátásnak, tudatuk homályában hordozzák szorongásaikat, talán nem is tulajdonítanak fontosságot emezeknek, s ha minden végletekig fokozott élethelyzettől távol tartják magukat, mindenütt idegenek lesznek, a színházban is, mert mindenütt félnek az élénk, tanúszkodó érzelmektől, amelyek visszahatnak szenvedélyeikre. Ez a betegség nem nevezhető unalomnak. A színház érzékeny rajongóinak mindig újfajta emóciókat tartogat, ami megváltoztatja lelkiállapotukat, azonnal gyógyítóan hat, a pillanatnyi felismerés szabadságát ülteti lelkükbe, amit a jelenetek egymásutánja tartóssá varázsol. Itt a színház és az olvasmány közötti különbség; mert könnyűszerrel megtorpanhat, aki szöveget olvas, míg a színdarab megszakítás nélkül a maga útját követi. Az szükségeltetik ilyenkor, hogy a szituációk egymásutánját nyomon kövesse a néző, hogy percre se lankadjon figyelme; olyan ez, mint egy világos zenemű; fontos, hogy az érzelmek megszerkesztett sorrendben kövessék egymást, s a néző fokozatosan megszabaduljon gyötrő, visszafojtott szenvedélyeitől; még a mesteriség művi fogásai is ahhoz segítik, hogy a szituációk természetes kibontakozásához igazítsa lelkét; a végső megoldás már ráadás csupán, nem bír jelentőséggel: az már a gyertyák eloltásának finom gesztusa. A tulajdonképpeni végkifejletet az utolszor elcsendült vesszor adja meg.

Ahogy sokat sirhat az ember a színházban, ha jobb dolga nem akad, úgy sokat nevetethet is. A nevetést a legközönségesebb utánczás is kiválthatja, sőt ok nélkül is feltörhet. A színházi törzsvendég a nevetés sokkal szabadabb, nyitottabb lehetőségeit ismeri és ugyanakkor visszafogottabb alakjait is, mert a következményekre figyelmeztet. Alapos igazság rejlik ama megállapításban, mely szerint a vigjáték erkölcsnemesítővé válik hatásában, de sohasem tételesen, leckeszerű dogmatizmussal. Nem a fősvényt teszi nevetség tárgyává, hanem a dühöt, a szorongást, a nevetnivaló, fölösleges aggodalmaskodást grinyolja általában. A nehézség nem is annyira a megnevetetés gesztusában rejlik — mert a közönség mindig készségesnek bizonyul az ilyesféle cselekedetre —, sokkal inkább az ok-sági tényező hangsúlyozásában, a nevetés fiziológiai berögzöttségeinek társadalmi elfogadtatásában keresendő. Kulturáltabb szellem nem akad fenn az okozaton, harso-góbban nevet a cirkuszi tréfákon, mivel ott a komikumnak sajátos mélységei, magasságai válnak láthatókká, minden jelentést önma-gukban hordoznak, éppen a fehérre meszelt arc jóvoltából, hogy a néző sohasé ismerhes-sen igazából önmagára. Molière is birtokában volt eme titoknak.

(*Éléments de Philosophie*, Gallimard, 1940.)

VAJDA ZSUZSANNA JÚLIA

fordítása

LAKATOS MIHÁLY

Nyíró József recepciójának története

Jelentésrétegek Nyíró József Isten igájában című regényében

Befejező rész

3. Tér- és időszerkezet az Isten igájában

A regény a történet tér- és időkoordinátáit egyetlen nézőpontból: a főhős szemszögéből nézve jelöli ki. Az elbeszélő egyes szám első személyben meséli a történetet, az események javarészt az ő tudatának szűrőin jutnak el hozzánk, csak ritkán fordul elő, hogy a regényíró ezt nem érzi elégségesnek és átveszi a szót (a szöveg ilyenkor egy kívülről tudat termékeként átvált tiszta történetmondásba), hogy olyan elemeket is bevonhasson az elbeszélésbe, melyekre a hős hatásköre nem terjedhet ki. Ilyen kivételre bukkanunk a XVIII. fejezet második részében:

"Másnap már tudja a falu elhatározását. Szájáról szájra adják a hírt. Ha két ember találkozik, csak erről beszél" stb.

Itt felvetődik az elbeszélő és a szövegben tárgyiasult szerzői tudat azonosságának, illetve különbözőségének kérdése. A megnevezett elbeszélő, Hargithay József (a műben kettős minőségben, mint elbeszélő-szereplő van jelen!) történetmondása mellett az olyan anticipációk, mint:

"Nem is sejtettem, hogy míg én alszom, az alatt dől el a sorsom, és a halál lesz, aki a kifelé vezető utat elzárja, és a százados kapukat betemeti mögöttem."

vagy:

"Tragédiánk előtt még egyszer hirtelen felébredtünk." egy idegen hang, egy átfogóbb nézőpontot képviselő tudat jelenlétét jelzik. Itt válik el az elbeszélés ideje a történet idejétől, melynek folytonosságát az előre- és visszautalások szakítják meg. A regény a hagyományos "in medias res" kezdéssel indít, majd rövidesen a történet jelenét megelőző periódusba fordul vissza:

"félig lezárt szemekkel beszélni kezdtem szomorú gyermekorszómról",

de úgy, hogy a rekonstrukció során az elmesélt történet jelenbeliségének illúzióját folyamatosan rombolja a történet jelenéhez való visszacsatolásokkal:

"Piros homlokkal, verejtékezve, haloványság között beszéltem."

"lelkendeztem, de a száraz reverendaember csak intett, hogy folytassam" stb.

Az elsődleges történet felfüggesztése, illetve a felfüggesztés tényének hangsúlyozása a szöveg mimetikus vonásait hivatott

kiemelni, azt próbálja elfeledtetni, hogy egyáltalán szöveggel, szerkesztett írásművel van dolgunk. A történet idejének más felfüggesztési módját is alkalmazza Nyíró: az utopisztikus álmodozást.

"Hej, sokat álmodtam én róla, hogy mit csinálnék, ha pénzem volna..."

Ha a regény eddig a lineáris idő tengelyén mozgott előre-hátra, most föléje emelkedik, az időtlenségbe. Az álomkép irreális jellegét nyelviileg a mintegy két-tucatnyi feltételes módú ige hangsúlyozza. Mind a jelen-múlt, mint az időbeliség-időtlenség korreláció a regény metonimikus, oksági viszonyainak van alárendelve.

A történet ideje a történeti idő egy jól meghatározott szegmensében helyezkedik el. Közismert történelmi események említésével kapcsolódik a mű a felettes-időegységhez.

"Másnap jött a hír, hogy a trónörökös és feleségét Szarajevóban megölték."

"A trianoni békekonzferencián Erdélyt Romániának ítélték." stb.

A történeti idő a külső történet eseményeinek ad keretet, mintegy felettes-fogalomként tartja össze az egyébként lazán kapcsolódó epizódokat. Van azonban egy "belső idő" (a bergsoni "időtartam", a főhős életén belül is egy megkülönböztetett időmozzanat), mely a belső történet ideje, s amely lényegében a regény gerincét képezi. A külső és belső történet eseménysorai párhuzamosan futnak, de ez utóbbi nélkül a regény megszűnne, illetve novellákra és életképekre hullna szét.

A regény szervezőelve a kitűzött cél megvalósításában rejlik, a cél pedig az, hogy az egyén önmaga számára is megnyugtatóan rendezze az életét. Ez a célélvűség azonban nem mindig érvényesül maradéktalanul. Az első három fejezetben ábrázolt válságperiódus után (mely a belső történet idejére koncentrált) a IV. fejezet egy félmegoldással zárul, s az álcél elfogadásával a belső idő természeténél fogva lassúbb üteme is megdermed. Ez szükség szerűen a szöveg belső feszültségének a zuhanásához vezetne, ha a dinamizáló tényező szerepét nem vállalná fel rögtön a külső történet ideje. A háttérbe szoruló célélvűség helyére ekkor az ismétlés lép, mint szervezőelv, s a formailag különböző, de lényegében ugyanazt a motívumot

más-más regiszterben kifejtő epizódok a történet idejének látványos felpörgetését eredményezik. A XIII. fejezetben megjelenő kísértő billenti ki nyugalmi állapotából a belső történet, mely ha kezdeti pozícióját nem is nyeri vissza, a külső történettel párhuzamosan haladva kétszálaművé teszi a regényt. Ez újlag a történeti idő ütemének a lelassulásában is szerepet játszik, noha ezt eredményesen leplezi a felszabadított konfliktus két szakaszban (1. a Szerelmek és 2. a Szellem jogainak érvényesítése) történő feloldása.

Összegezőképpen elmondhatjuk, hogy a mű időszerkezete a történeti időben helyezkedik el, ezen belül azonosítható az elbeszélés és a történet ideje. Ez utóbbi tovább bontható a külső, illetve a belső történet idejére, melyek előbb külön-külön, később egybefonódva haladnak a cél irányába. Nem szoltunk még a befogadás idejéről, mely minden mű időszerkezetének szerkesztő tartozéka, s melynek hatása észrevétlenül érvényesül az interpretáció minden mozzanatában.

A tér-idő-nézőpont hármassá annyira összefonódva jelentkezik egy műalkotásban, hogy elkülönítésük szinte lehetetlen. Nyíró az *Isten igájában* a XIX. századi realista-naturalista hagyományokra támaszkodva jeleníti meg a helyszínt: hosszabb-rövidebb leírásokkal, melyek önmagukban hordozzák a cselekmény későbbi lehetséges kibontakozását. Az időszerkezettel egyidőben a külső és belső terek váltakozásának is tanúi lehetünk. Néhol utalást találunk a szövegen kívüli térre, mely egy részét lehetővé teszi egy konkrét helyszín betájolását, másrészt megfosztja a befogadót attól a lehetőségtől, hogy általánosítva, egyetemes emberi léthelyzetként értelmezze a mű világát. Igen erős a kötődés a nézőpontot képviselő elbeszélő és a cselekmény tere közt, ez is egyik magyarázata a konkrét megjelölésnek. A folytonosságot megszakító térváltoztatás olyan töresekkel idéz elő, melyek lehetővé teszik a kozmikus tér-idő dimenziók megjelenését a műben. Lásd a csíksomlyói Szűzmária vagy a kidei templom orgonájának legendáját.

4. A jellemek összetettsége

Hargithay József (a narrátor) egyrészt önmaga végzi el önnön jellemzését:

"sohasem hazudtam", "hitem szilárd, imádságom forró, meggyőződésemet tántoríthatatlan, életem tiszta", "a jószág, nemesség növekszik bennem"

másrészt mellékszereplőkkel egészíteti ki (vagy éppen igazolja) az elmondottakat:

"— Bátor ember..."

— Kemény legény..."

(...)

— Ilyen papja nem lesz több a falunak..."

— Még áldott szerencse, hogy itt marad..."

"Veszedelmes ember vagy. Nagy bajok várnak rád."

(az öreg pap jóslata)

A főhős jellemvonásai már kezdetben és tételesen adóttak, minden későbbi adalék ezt variálja. Ezért sikerül bosszantóan egysíkúra, ezért mondhatja Németh László, hogy "Nyíró papja az elején is ugyanaz, mint a végén." Valahogy úgy járt a szerző, mint aki egyből a zongora legmagasabb hangját üti le, s mivel fenntebb nincs hová menni, de alább sem akarja adni, folyton azt az egy hangot ütögeti. A különböző szituációk így csak arra valók, hogy több oldalról is megerősítsék azt, amit már úgyis tudunk. Talán ennél többet mond róla az, hogy az önjellemzésen túl (melynek hitelessége bármikor megkérdőjelezhető), olyan helyzetekben is jellemezte magát, melyekben jelen sem volt, tehát csakis áttételesen értesülhetett a mondottakról, ami ugyan bizonyítéknak kevés és erőtlén, de arra jó, hogy meggyőződjünk: mennyire erős vágy munkál benne, hogy ennek a bizonyos "image"-nek megfeleljen.

A mellékszereplők jellemzése vázlatos, egy-egy vonással rajzolja meg őket és többet nem is igen tudunk meg róluk. Igaz: ezt nem vaktában, esetlegesen, hanem nagyon is céltudatosan teszi — minden megrajzolt vonásból egy történet bomlik ki, melynek végkövetkeztetése általában a hipotézis igazolása.

Talán az édesanya az, akiről mégis több információt kapunk: már kezdettől mint meglehetősen bigott, az egyházat abszolútnak tekintő nőszeméllyel ismerkedhetünk meg vele, aki az egyház intézménye iránti rajongását összetéveszti a vallásossággal. Holott ennek a "vallásosságnak" két igencsak prózai támpillére van: az anyagi érdek és a hiúság. Maga az elbeszélő is felismeri, hogy a család lényegében befektetett alaptőkeként kezeli őt, a papi hivatás pedig egyfajta vállalkozás, mely arra "hivatott", hogy a tőkét kamatoztassa:

"Ami marad, az szűkösen elég lesz addig, amíg végzel. Valahogy kihúzzuk azt a pár eszten-

dőt. Ha felszentelnek, fiam, minden másképpen lesz..."

és hogy az édesanya hiúsága az, aminek a hatására a józan döntés elől meghátrál:

"Édesanyám (...) előre figyelmeztette barátjait, hogy ott legyenek, mert vasárnap a fia m prédikál."

Az ebből adódó következtetések levonása helyett inkább azonosul a rákényszerített képlettel és elfedi az érdekkonfliktust. Egyébként az "elodázás" stratégiáját alkalmazza Nyíró, a kezeletlen konfliktus a feszültség záloga, az olvasói érdeklődés ébrentartója. Fokozatosan hátrítja el az útból a főként lelki természetű akadályokat, míg ez a folyamat a XVIII. fejezetben az anya és fia közti végső összecsapásba torkollik, mely során az anya értékrendje végül is vereséget szenved. Jellemző, hogy az édesanya alakja csak addig marad a figyelem előterében, amíg az általa képviselt értékrend komoly ellenlábasa lehet a fiának. Amint megszűnik meghatározó tényezőnek lenni a mű erőterében, ő is eltűnik: már nem jelenik meg az új konstellációban. Igaz: a hiánya (pl. az új család életéből) is lehet mélyértelmű...

A "kicsiszívem" alakja megközelíthetetlen számunkra, csak a narrátor lelki világában kiváltott okozatok gyér lenyomata alapján azonosítható, ez azonban a robotportré elkészítéséhez sem elegendő. Kár, hogy Nyíró éppen a regény e fontos momentumát kezeli felületesen, s a berobbanó tündér Németh Lászlót idézve: "deus ex machina dobja be semmitmondó rózsaszínűségét." A sorsdöntő fordulat ugyanis ebben a pillanatban következik be, amikor a Szerelem, a Nő mítosza elhomályosítja a Család, az Anya mítoszt, mely addig elfojtotta természetes ösztöneit, megszabta mozgásterének határait. A Nő a keresztény mitológia jelkép-rendszerében, többek közt, a megkísértő archetípusa, aki rábírja a Féfit az isteni parancs megszegésére. Tekintve, hogy a regény bizonyos értelemben a "megkísértés regényeként" is felfogható, sőt: egyik alapmotívuma a megkísértés, a "kedves" alakja meglepően erőtlen, elmosódott. A "patyolatrózsás, zsályás, verbénás, rozmarintos, dús virágos székely mező kis leánykája, erdők őzikéje, fenyvesek zöld falától védett, hímes völgyekben feltetűzött karcsú kápolnavirág" stb. metafora- és jelzőrengeteg túl sok az idealizáláshoz — s rettentően kevés egy hús-vér szereplő megformálásához. Főként, ha regénybeli funkcióját tekintve, egy paradigma kulcsfontosságú tagjáról van szó.

Az epizód szereplők közül kiemelkedik Adorján Ferenc, az "életszentség hírében álló teológus", aki ugyancsak idelaizált alak, a szentek magasabb rendű tulajdonságainak párlata, az emberré lett dogma. Már első találkozásuk nyilvánvalóvá teszi az általuk képviselt értékrendek alapvető különbözőségét. Adorján Ferenc, akarata ellenére, részesévé válik egy tőle idegen világban zajló küzdelemnek és ugyancsak szándéktalanul negatív erőket aktivizál ebben az univerzumban, amennyiben tette az egyén önleértékeléséhez, izolálódásához vezet.

A "fukar, magának való, lelketlen" esperes a skála másik végpontját jelöli, míg szülőfaluja "öreg papja" valahol középen helyezkedik el a maga pragmatikus, "a cél szentesíti az eszközt"-filozófiájával. Funkcionális szempontból mindhármuknak ugyanaz a feladata: egy olyan érték-mérő skála létrehozása, amelyen a főhős, eladdig légüres

pozitív értéktöltettel rendelkező figurák, akik fátumszerűen alá vannak rendelve a negatív értékeket képviselő szereplőknek, s a két csoport közti konfliktusokból mindkét fél változatlanul kerül ki, legfeljebb megerősítést nyerve a saját értékeibe vetett hitében. Funkcionális szempontból az a feladatuk, hogy érdekellentéteik ütköztetésével lehetőséget nyújtsanak a főhősnek az értékgaryapításra, földhöz kössék fennkölt ideáit, aktualizálják a virtuálist, individualizálják az általánost.

5. Világképe

Az Isten igájában élénk táru világ egy olyan univerzum, amely természetből (benne: ember, állat, fű, fa, virág) és egy olyan isteni princípiumból áll, melyben egyaránt megtalálhatók a hagyományos vallások istenfogalmának és a panteizmus sajátos isten-felfogásának a nyomai. Amint Jancsó Béla írja a nyírói világképről: "A természet symboluma az embernek s az

mind emberi módon cselekednek, éreznek, látnak, hallanak. Egy olyan világ, melyben megvalósult az ember és a természet tökéletes szimbiózisa, de úgy, hogy az ember legnemesebb tulajdonságait ajándékozta neki és a tiszta, romlatlan élet örömet kapta cserébe.

"Nagy későre zúgni kezd a fák teteje, s a Maros völgyének virágain feltetszik a nap könnye. Az erdők vadjai emlőt nyújtanak kicsinyeiknek, a patakok újra mosni kezdik a sziklák lábát, az ég madarai elfújják himnuszait, és a virágba öltöztetett természet üde, tiszta harmóniája elborítja a földet."

"A víz is borzong. Siváran, szürkén, fáradtan ömlik tova a partok szélén már saját testéből szövi szemfedőjét."

Ilyen és hasonló szépségű tablókban mutatkozik meg nemcsak a mű világképének egyik jellemző vonása, de a nyírói nyelvezet teremtő ereje is.

A vallásosság fogalmát furcsán értelmezik ebben a világban: feltétlen tisztelettel adóznak minden olyan természeti tárgynak vagy jelenségnek, melyben az isteni princípiumot vélik megnyilatkozni, de az egyházi előírásoknak fittyet hányanak, a papok prédikációt, feddéseit szükséges rosszként viselik el. Isten túl magasan van számukra, a hit pedig túl mélyen a megkérgesedett lelkekben. A köztük levő űrt ritkábban imával, gyakrabban káromkodással töltik ki.

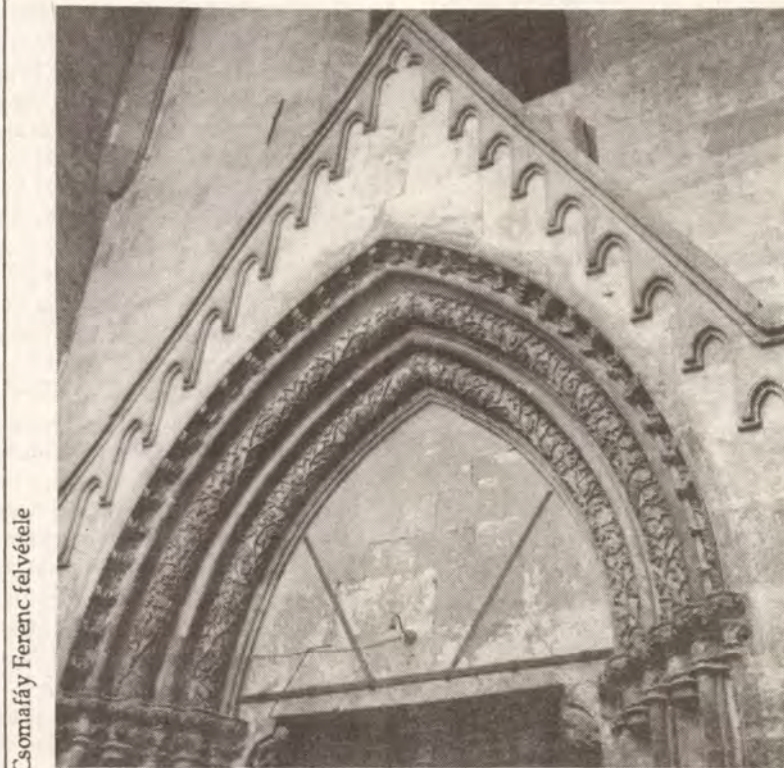
Hamvas Béla mondja az "erdélyi géniuszról", hogy a három kultúra metszéspontjában (szláv, nyugati, oszmán) élő, több oldalról is állandó veszélyeknek kitett közösség életében az alkalmazkodás kényszere a megmaradás érdekében, szükségszerűen idézte elő szó és tett egységének megbomlását. Az erdélyi ember egyet mond és mást cselekszik. Ez a megállapítás fokozottabban érvényes a Székelyföldre. Ritkán fordul elő, hogy nyelv és gondolat ennyire különböző utakon járjanak. A nyelv elveszíti elsődleges, kommunikatív funkcióját, nem közöl, gyakran, inkább leplezi a közlendőt:

"csak én gyanakszom, hogy falnak akar állítani a székely, ki tempósan hunyorgat a cinkosaira, kik néma jelekkel biztatják, hogy ne hagyja magát" vagy:

"keserves képet vág, farizeuson elszomorodik, s nagy felháborodással felém fordul."

A metakommunikáció hordozza az igazi üzenetet vagy a jelentés rejtett szintje, mely esetenként szöges ellentéte lehet az elsődleges jelentésnek. A szé

>>>>> folytatás a 18. oldalon

Csomafáy Ferenc felvétele

térben lebegő alakja, jellemének paraméterei alapjaén betájolható legyen. Hargithay helye az "öreg pap" fölött van, de a csúcsot jelképező Adorján Ferencről mindenképp illő távolságban. Ezt alátámasztja az is, hogy egy adott pillanatban felvetődik annak lehetősége, hogy a főhős az "öreg" megüresedett helyére lépjen.

A sűrűn előforduló népi alakok közös nevezője az elesettség és a kesernyész-ironikus hagnem. Általában a végletek emberei, minden moccnásuk élet-halál kérdésben dönt, valamiképpen mindig a Halál tragikus árnyékában mozognak, s ha éppen nem pusztulnak el, akkor a nem kevésbé végzetes stáció: az örület lesz az osztályrészük. Javarészt

ember symboluma a természetnek. A természetnek, amivel teste, lelke egy. Ez a székely természeti mythológia, amely a Mindenség teljes összefüggését és egységét mindig mindenben érzi." Ebben a világban a legfőbb érték az ember, őhozá viszonyítva nyer minden jelentőséget vagy lesz közömbössé. Az antropomorfizáló tendencia jeleivel sűrűn találkozunk: domborzati formák, növények, állatok:

"A helyek is megkiáltják egymásnak, és tudomást vesz róla a fű, fa, virág, madár..."

"A fák irtózva néztek rám."

"Az ablakból néhány piros virág nézi."

"a méhek versre tanítják az első virágokat" stb.

>>>>> folytatás a 17. oldalról

kelység gondolkodásmódjára jellemző felfogás és humor főként nyelvi szinten érvényesül, és a két szint kiszámíthatatlan cserélgése révén jön létre. Meglepő, hogy az egyszerű ember is mennyire magabiztosan él a nyelvvel, alkalmazza a fordulatait és használja fel mindenkor a maga céljaira. Íme néhány példa:

1. A hazatérő fiatal pap lelkesen újságolja a székérrel eléje jövő falusi bácsinak, hogy hamarosan más vidékre nevezi ki őt a püspök, mire amaz keserű mosollyal jegyzi meg: "Bár minket es kinevezne valahová. Legalább erre az ínséges esztendőre."

2. Az ingyen temetést lebonyolító kántor siet el a temetőből: "— Itt eleget tölthetjük az üdőt — mentegetőzik."

3. "— Vártak-e nagyon Álózi? — szakítottam meg a lovakra fordított figyelmét. Jólesett volna hallani, hogy ragaszkodik hozzám a falu népe."

— Reaértünk ettől a sok esőtől..."

4. "Ingbe-gagyába járhatunk a télen, mert a sok eső miánt a juhok es megmetyesedtek, s a fél sereg elhullott."

Ha azt állítottuk, hogy ember és természet közt megvalósult az összhang, ez kevésbé mondható el a műben ábrázolt társadalom kebelén létrejött emberi kapcsolatokról. Naturalisztikus színezetű epizódok hatásos tömörséggel villantják fel a politikai, gazdasági és morális válságba süllyedt ország nyomorgó népének hétköznapijait:

"Megtörtént, hogy földbarna asszonyaik félnapi járóföldről a kötényükben hozták haza durva munka közben megszült gyermekeiket."

A fő hangsúly az osztályellentétekre esik, a szegény rétegek egyértelműen pozitív vonásokkal fölruházva jelennek meg, míg a fölöttük álló hivatalnoki rétegnek, polgárságnak és arisztokráciának (kevés kivétellel) a negatív hős szerepe jut. A túlzott sarkítás, az ellentétek leegyszerűsített ábrázolása, az általánosság szintjén való mozgás kiegészítve a némiképp romantikus szemléletmóddal, prédikációs hajlammal és pátosszal jelentik egyébként a regény gyenge pontjait. A főhős arra vállalkozik, hogy a mereven elkülönített két szint között kapcsolatot létesítsen, az erősebb kapacitását a gyengébb érdekében mozgósítsa, egy osztályok, osztályérdek főlötti szempont elfogadására készítse őket. Ez — már csak objektív okokból is — lehetetlen-ség. A lehetetlen megkísértése pedig szükségszerűen kudarc-

hoz vezet. Részben ebben áll a főhős tragédiája. Az emberi társadalmak legsúlyosabb krízisének, a háborúnak az ábrázolása nem ingatja meg a történelem-regény egyensúlyt. Annyit látunk az országos eseményekből, amennyi forrongás vagy rémhír formájában lecsapódik belőlük az "isten háta mögötti" faluban. Csak ennyit, de ez szinte minden. Cseppben a tenger. És rezonanciájuk erősebb is talán, mint magában a centrumban:

"Azon a napon Erdélyben pár pillanatig mind a három nemzet meghalt. Egyik az örömtől, a másik a bánattól..."

A világháború poklában megrendül az emberek hite Istenben, olyannyira, hogy maga a "főtisztelendő úr" is arra a következtetésre jut:

"Eddig Istent hirdetem az embereknek, de megfordult a mindenség törvénye: (...) az Embert kell hirdetni a Jóistennek."

Mint költői nyelvezetének más megannyi remeklése, felejthetetlen Nyíró háborús víziója is:

"Ahogy hazafelé tartok egy rongyos szekéren, látom, hogy a hegyeken az ördög rázza karjait a világ fölött..."

6. A mű eszmei üzenete

Kétségtelen, hogy az *Isten igájában* más üzenetet közvetített megjelenése idején, mint napjaink olvasójának. Az aktuálpolitikai mondanivaló burkának lehámlása azonban jótékony hatással volt a műre, hiszen felszínre juttatta a mű magvát, a maradandó eszmét, mely egyformán érvényes minden kor minden olvasója számára. És ez nem más, mint az értékszerkezetnél tárgyalt alapvető értékekhez való konok ragaszkodás, mely előbb vagy utóbb diadalra juttatja azt, aki hitét beléjük vetette. Az akadályok leküzdése lehetséges az etikai mérce leengedése nélkül is, sőt: ez az egyetlen mód arra, hogy az életcélokat összhangba hozzuk a lelki békével — példázza Hargithay József sorsa. És van egy másik üzenete is a műnek, mely napjainkra (bizunk benne, hogy csak átmenetileg) "időszerűtlenné" vált: az egyén boldogulása nem lehetséges annak a közösségnek a boldogulása nélkül, melyből vétetett.

"Egyetlen fáradt emberi kéz több és fenségebb Salamon összes kincseinél, ha övéért, azokért lett fáradt, akiket szeret."

Ez a felismerés rejlik Hargithaynak a mű zárófejezetében elhangzó szép mondatában is:

"Alázatosan újból Isten igájába hajtom a fejem, és fehéren fehér misét mondok."

Augusztusi évfordulók

- 1 - 75 éve született Izsák József romániai magyar kritikus
- 2 - 70 éve halt meg Jan Kasprowicz lengyel költő
- 3 - 20 éve halt meg Octav Dessila román író
 - 450 éve halt meg Étienne Dolet francia filológus
- 4 - 220 éve született Pierre-Simon Ballanche francia író
 - 100 éve született Gheorghe Bargauanu román költő
 - 100 éve született Lengyel József magyar író
 - 25 éve halt meg Georg Maurer német költő
- 5 - 140 éve született Ásér Ginzburg héber író
- 6 - 20 éve halt meg Adrian Roland Holst holland költő
- 7 - 75 éve halt meg Alekszandr Alekszandrovics Blok orosz költő
 - 60 éve született Sztefan Canev bolgár költő
 - 125 éve született Ignasi Iglesias katalán író
 - 75 éve halt meg Riedl Frigyes magyar irodalomtörténész
- 8 - 75 éve halt meg Juhani Aho finn író
 - 250 éve született Hieronymus van Alphen holland költő
 - 90 éve született André Demedts belga író
- 9 - 110 éve halt meg Samuel Ferguson ír költő
 - 30 éve halt meg Giorgi Leonidze grúz költő
 - 100 éve született Jean Piaget francia pszichológus
- 10 - 70 éve született Ion Negoitescu román kritikus
- 11 - 125 éve született Heltai Jenő magyar író
 - 110 éve halt meg Lydia Koidula észti költőnő
 - 110 éve született Nagy Dániel romániai magyar író
- 12 - 375 éve halt meg Jean Barclay francia író
 - 180 éve született Ion Ghica román író
 - 90 éve halt meg Steven Sremac szerb író
- 13 - 220 éve született Bartolomé José Gallardo spanyol író
 - 125 éve született Karl Liebknecht német gondolkodó
 - 75 éve született Sarkadi Imre magyar író
 - 50 éve halt meg Herbert George Wells angol író
- 14 - 120 éve született Sibilla Aleramo olasz írónő
 - 40 éve halt meg Bertolt Brecht német író
 - 70 éve halt meg Rudolf Eucken német filozófus
- 15 - 60 éve halt meg Grazia Deledda olasz írónő
 - 75 éve született Amrit Raj indiai író
 - 225 éve született Walter Scott angol regényíró
- 16 - 75 éve született Ovid S. Crohmalniceanu román kritikus
 - 160 éve született Vértesi Arnold magyar író
- 17 - 320 éve halt meg Johann Jakob Grimmelshausen német író
- 18 - 100 éve halt meg Richard Avenarius német filozófus
- 19 - 60 éve halt meg Federico García Lorca spanyol költő
- 20 - 10 éve halt meg Benjámin László magyar költő
- 21 - 90 éve született Gunnar Adolfsson svéd író
- 22 - 100 éve született Karlis Abele lett költő
 - 120 éve született Otto Hauser osztrák író
 - 110 éve született Dávid Simoni héber költő
- 23 - 70 éve született Hernádi Gyula magyar író
- 24 - 100 éve született Bakó József magyar költő
- 25 - 190 éve született Samuel Godra szlovák költő
 - 220 éve halt meg David Hume angol filozófus
- 27 - 125 éve született Theodore Dreiser amerikai író
 - 140 éve született Ivan Jakovics Franko ukrán költő
 - 220 éve született Berthold Georg Niebuhr német történész
 - 90 éve halt meg Thury Zoltán magyar író
- 28 - 10 éve halt meg Elvi Sinervo finn költőnő
 - 350 éve halt meg Fulvio Testi olasz költő
- 29 - 125 éve halt meg Paul de Kock francia író
- 30 - 20 éve halt meg Sipos Gyula magyar költő
- 31 - 120 éve született Charles James Lever angol író

KÓDEX—

Évekkel ezelőtt Pulkau Weinviertel-i városkában borivó ismerősömnek nyomban megakadt a szeme a borkínálatok közt a Corvinus nevűn. Néhány fiatal borosgazda összeszöveget, s az általuk előállított italnak Mátyás király iránti tiszteletből adták történelmileg ismert latin nevét. Corvin Mátyás ugyanis nem érte be Alsó-Ausztria elfoglalásával, sorjában megerősítette, sőt újakkal növelte a városok kiváltságait, köztük a közeli Retz-ét, külön megtiltva idegen borok behozatalát. (Pulkau a Retz-i borvidék részét képezi).

A Corvinus jól ízlett, de egyben növelte kíváncsiságunkat. Érdekel, vajon a helybeliek mit tudnak és hogyan vélekednek róla. A legilletékesebbnek a felszolgáló pincéernőt véltük, ezért őt kérdeztük meg, tudja-e ki volt Corvinus. Igen — hangzott a válasz — római konzul volt.

Magyar ismerőseim ismételtelen emlegették a Neu-markt/Farkasdifalvi "Gasthaus zum Grenzwirt" nevű vendéglőt. A Határcsömároshoz címzett vendéglő kíváncsivá tett nevével, hiszen voltak idők, amikor nem nagyon illett dicsekedni a határhelyzettel, mert az nem csupán Isten háta mögöttséget jelentett, hanem bizonyos veszéllyel is párosult, habár a Fertő tó melletti Mörbisch/Meggyesre gondolva jut eszembe a turisták részére készült aszfaltozott út közvetlen az "ösvény" mellett, ahova Bécsből levitték a kíváncsi lelkeket egy-egy fordulóra. Olyat is lehetett látni az antikvilágban, hogy az idegenforgalmi tárgyak között jadéból készült őrtnyokat árultak, mint burgenlandi sajátosságos emléktárgyat.

Nos, a határhoz címzett vendéglő kocsmárosával egyetemben arra készítetett, hogy szemlét tartsak a helyszínen. Mintegy cégérként — gondolom — néhány évvel ezelőtt készült falfestmény is látható, aminek tulajdonképpen rendeltetése a név jelentésének történelmi kivetítése valami: tágasnak vélhető mezőben két-két harcos látható egymással szemben. Jobb oldalt nagy termetű germán áll sziklaszilárdan páncélingben, fején szárnyas sisakkal, mintegy háta mögé húzódik a másik bizalmatlanul, kardján tartva a kezét. A velük szembeni két lovas kémlelődve néz, az első felemelt karral odaát int. Vajon a magyarokkal szembeni tapintat ihlette, a két lovas ugyanis határozottan tatár-mongol harcosokra emlékeztet: az elsőnek csúcsos süveg a fején, a mögötte lévő haja kopasz fejről egyetlen varkocsban lendül a magasba. A határhelyzet megörökítése itt történetesen nem helyi vetületben jut kifejezésre. Az elmúlt negyven év története mintha évszázadok szemléletévé terebélyesedne — itt húzódott két ellentétes és ellenséges világ, Európa és Ázsia választóvonal, más értelemben — és a keleti harcosok megmintázása erre enged következtetni — itt találkozott két világ: Kelet és Nyugat.

Az ember egyébként a gyomrán keresztül hajlamos a békeségre, netán átvéve ételeket, étkezési szokásokat. A gyomorrontásra panaszkodó svájci seminarista említi, hogy előző este a réten, bográcsban eredeti magyar módra főzték a gulyást, mert az egyik éppen "professzorrá" kinevezett osztrák kolléga ezzel akart kedveskedni vendégeinek. Egyébiránt Jennersdorf/Gyanafalván az említett étteremmel szembeni vendéglőben az étlap szerint németül is "pörkölt"-et kínálnak, és a rakott káposztát is "Kolosvari Krautroladen" néven lehet megrendelni.

Úgy látszik, mégiscsak kezd békévé oldódni az emlékezet. Ha visszagondolok arra, hogy a hatvanas évek közepén egyesek Burgenland visszahódításáról rémülöztek a Cigánybárá Mörbisch/fertőmeggyesi megrendezésének túlságosan "magyar"-nak tartott díszletein, amikor voltak, akik a Dunántúlt csak Ostburgenlandként voltak hajlandók leírni, amikor az ételek közt szinte egyeduralkodó volt a bécsi konyha, majd csak lassan, kísérletképpen kezdtek áttérni a "pannon konyhá"-ra a határ mindkét oldalán ismert és fogyasztott helyi étkek találásával, addig még meg kell tanulnunk nem is annyira a határokkal, sokkal inkább egymással bánni, hogy végül is nélkülözhetetlenül elfogadjuk egymást. Mert különben csonkák vagyunk; vagyis az egymást befogadó egész-ségre, teljes-ségre van szüksége mindnyájunknak.

Pannonicus (BÉCSI NAPLÓ, 96/5-6.)

—INDEX

ZENE—SZÓ 11.

Egy könyv... és világa

Egy zenei monográfiát jelentettem meg Budapesten BALASSA SÁNDOR magyarországi zeneszerzőről. A márciusban közreadott több mint 300 oldalas könyvről már megérkeztek az első beszámolók is, szóban és írásban. Talán ezek keltették fel bennem a gondolatot, hogy afféle utóirattal is megtegyem a tekintélyes olvasmányt. Írásom szokatlan könyvbeszámoló, hiszen szerző saját könyvéről nem szokott recenziót írni. Bár én, aki egy kicsit STANISLAV LEM tanítványaként hajlamos vagyok átlépni a konvenciókon. (Nemcsak a közismert SOLARIS ragadott meg annakidején, és a belőle készült nagyhatású Tarkovszkij-film, de sokkal inkább minden napos olvasmányomává vált a szerző SUMMA TECHNOLOGIAE című, 1972-ben magyarul is megjelent könyve) és, mondjuk, recenziót írni nagyhatású, ELKÉPZELT könyvekről! (Rendkívül megragadott a gondolat, mert arról van szó, hogy egy új könyvnek mindössze a lényeg lényegére összpontosító kivonatát közöljük — mi más lenne egy ilyen apokrif könyvismertetés, mint egy képzeletben "lefényképezett" könyv PUBLIKÁLÁSA?).

Könyvem élő valóság. És nem is ismertetést akarok róla írni. Csak néhány utógondolatomnak szeretnék "hangot" adni.

Miért is ír manapság egy zeneszerző egy másik zeneszerzőről, kortársáról könyvet? És úgy írja ezt a könyvet, hogy szerzőtársul fogadja magát a könyv alanyát életének, zenéjének, lelkének, szavainak tükrében? Mert egy nemzedékről akar vallani mindkét szerző, arról a 30-as nemzedékről (az 1925-35 között születettekről, akikhez hozzátartoznak a plusz-mínusz öt év körzetű szatelit-társak is). Egy ilyen monográfia szeretne bevilágítani egy egész nemzedék életébe, művészetébe. Ha két alkotó ember hasonlóan lát, gondolkodik, alkot

— az már nemesfém-próbája lehet egy teljes nemzedéknek, amelyhez tartoznak. Balassa Sándor zeneszerzői arcképvázlatával egy egész nemzedék portréját is megpróbáltam körvonalazni. Ki látná meg jobban lelkünket, ha nem mi magunk?

A könyv e nemzedék még egy tagjának szellemiségét is felidézi. Ez a korszakalkotó zenei gondolkodó: LENDVAI ERNŐ. Áttételesen Ő RÓLA is szól az ARCKÉPVÁZLAT. Korán távozott közülünk. Ha élne, 71 éves lenne. 70-ik születésnapjáról nagyon elfelejtkezett szűkebb zenei köztudatunk, a SZAKMA. A tágabb kör alig ismeri életművét. Hivatalos elismerés vajmi kevés jutott számára, amíg élt. De nem felejtettük el. Tudjuk, hogy új irányt, új célokat, új eszmeiséget és új gondolkodásmódot AJÁNDÉKOZOTT a zenetudomány-nak. És mennyire igaz az is, amit könyvem egyik recenzióírója fogalmaz meg: "... Néha szinte megmosolyogtató, hogy milyen természetesen él (Terényi) a Lendvai Ernő által kialakított terminológiával, magától értetődő természetességgel használva a "tengelyrendszer" fogalmát, s szinte eleve ismertnek tekintve az alfa-akkordok ismeretét. Pedig hogy ez mennyire nincs így, ahhoz elég körülnéznünk felsőfokú zenei intézményeink háztáján..." Ennél jobban aligha fogalmazhatta volna meg bárki is könyvem igazi célját: egy korszakalkotóan új zenei elemzőgondolkodást akar bevinni a szakma és a zenei köztudat forrongó "lávafolyamába".

Igaz az is, hogy munkámat az a szeretet és megbecsülés vezette, amit Balassa Sándor iránt érzek. Művészetét a kezdetektől nyomon követtem. Ő is az enyémet. Rendkívül sok hasznos tanácsát fogadtam meg műveim végső kialakításánál. Érzem és tapasztalom, hogy én is hatással voltam rá. Mily ritka ez manapság, és mennyire óhajtjuk ezt mindnyájan. Azonos célokért küzdünk, azonos gondolatok, rokonérzések vezetnek bennünket, vissza akarunk térni a ZENE ÉDENÉBE a megmentett FÖLDÖN, a megtisztuló emberiség ÚJ VILÁGÁBA. Balassa Sándor ezt vetíti fel olyan remekműveivel, mint a KARL ÉS ANNA opera, a Csaba királyfi, a Tündér Ilona, a Bölcskei concerto és most legfrissebben Első vonósnégyesének transzcendens zenei világával.

TERÉNYI EDE

„Hajta virágai”

Terényi Ede

Arcképvázlat
BALASSA SÁNDOR
zeneszerzőről

HOL-

Augusztus 1. és 3. között rendezik meg Árkoson a *Határon. Párbeszéd az ezredvég irodalmáról és irodalomtudományáról* című irodalmi találkozót. Előadók: Cs. Gyimesi Éva, Szirák Péter, Fekete Vince, Kelemen Hunor, László Noémi, Molnár Vilmos, Orbán János Dénes, Sántha Attila, Bényei Tamás, H. Nagy Péter, Kiss Attila, Farkas Zsolt, Borbély Szilárd, Hazai Attila, Kemény István, Kukorelly Endre, Márton László, Németh Gábor, Szijj Ferenc, Térey János, Odorics Ferenc, Kulcsár Szabó Zoltán, Szilasi László.

Június 23-án jótékonyági hangversenyt tartottak a kolozsvári belvárosi unitárius templomban. Műsoron Telemann-, Händel-, Bach-, Mozart-, Barber- és Márkos-művek. Előadta a *Camerata Napocensis* régizene együttes (Filip Ignác, Zoe Vișan, Lucia Marius, Adrian Ciucă, Rónai Ádám) és a *Concordia* vonósnégyes (Márkos Albert, Botár Gerő, Olimpiu Moldovan, Török

Béla). Közreműködött Georgescu Mária magánénekesnő.

A kolozsvári *Tribuna* 20. számában tanulmányt, verset olvashatunk egyebek mellett Cseke Pétertől (*Oglinda psihologiei poporului român*), Dionisie Gábortól (*Mmúvelődés și Könyvesház*), Gáll Ernőtől (*Viziunea intelegerii româno-maghiare*), Szilágyi Istvántól (*Peisaj cu plută*), Jakab Gábortól (*Oaspete la o parohie germană*), Visky Andrától (*Sfîrșit de mileniu*), Dávid Gyulától (*Literatura maghiară din Transilvania si cititorii ei*), László Noémitől (*In orașul cinilor*) és Kántor Lajostól (*Politica și literatură*).

Monoszló Dezső kapta a német nyelvű országok *Emigráns PEN Clubjának* egyik irodalmi díját, amelyet május 20-án adtak át ünnepélyes keretek között a Köln melletti Wesselingben.

Június 4-én a *Magyar Írószövetség Klubjában* mutatták be Temesi Ferenc *Pest* című könyvét (*Seneca Kiadó*). A szerzővel Lázár Ervin beszélgetett.

Ugyancsak az *Írószövetség Klubjában* került sor június 6-án Konczek József szerzői estjére. Bevezette Czine Mihály.

Lorand Gaspar és az új költőnemzedékek című előadását tartották április 30-án a Magyarországi Francia Intézetben. Közreműködött: Lorand Gaspar, Jean-Pierre Lemaire,

Emmanuel Moses, André Velter, Somlyó György, Lackfi János, Szántó F. István és Tóth Krisztina.

Jókai-emléknapot rendeztek május 3-án Balatonfüreden. Az ünnepségen Nagy Miklós mondott beszédet. Ebből az alkalomból az *Európai Utas* című folyóirat rendezett találkozót, amelyen Pomogáts Béla és Vujicsics Sztoján is részt vett.

A *Rátkai Klub Tájak* — folyóiratok sorozatában a *Forrás* című folyóirat estjét rendezték meg május 9-én. Fölléptek: Buda Ferenc, Dobozi Eszter, Kiss Benedek, Pintér Lajos, Podmaniczky Szilárd, Sándor Iván, Szepesi Attila és Zelei Miklós. Bevezetőt mondott Füzi László főszerkesztő. A beszélgetést Mátyás István vezette.

A *Berzsenyi Társaság* irodalmi estjén a *Rátkai Klubban* Székács Verával, a *Száz év magány* fordítójával találkozott a közönség. Beszélgetőtárs: Tornai József.

Az *Alföld* című folyóirat estjét tartották május 16-án a budapesti *Műcsarnokban*. A felolvasóest és beszélgetés résztvevői voltak: Aczél Géza főszerkesztő, Keresztury Tibor, Mészáros Sándor, Szirák Péter, Borbély Szilárd, Esterházy Péter, Kulcsár Szabó Ernő, Nagy Gáspár és Oravecz Imre.

-MI

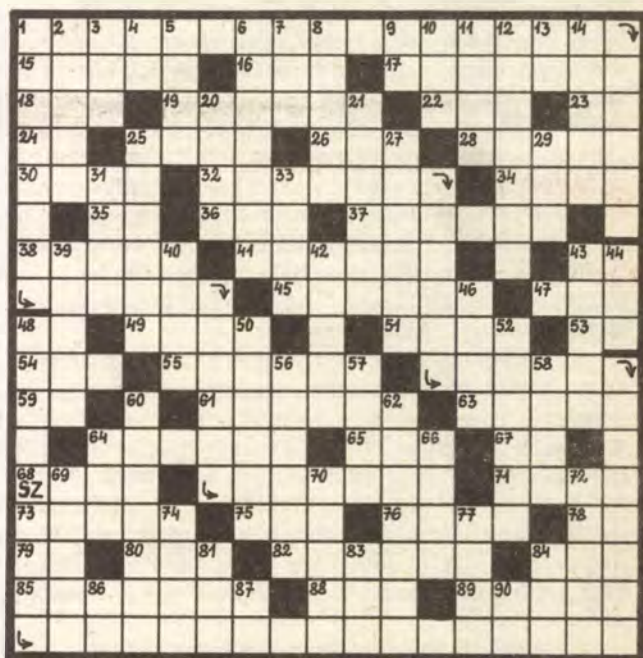
Megnyugvás

Vajda János versének egy szakaszát rejti a függőleges 48., vízszintes 1., 32. és függőleges 1. számú sor.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet második sora (zárt betűk: L, I, Á, T). 15. Okos, 16. Görög betű. 17. Ruhát összefogó pánt. 18. Népvándorláskori keleti germán nép. 19. Nem ismert el, régiesen. 22. Szakít. 23. Nap, románul. 24. Ittrium és kálium vegyjele. 25. Elgondolás, szándék. 26. Üdvözlés a régi Rómában. 28. Valamire nehezédő súly. 30. Labdajáték. 32. Az idézet harmadik sora (zárt betűk: T, D, B, N). 34. Óskandináv mitológiai-történeti prózai elbeszélés. 35. Errefele! 36. Állami illeték. 37. Vissza: képes legyél valamire. 38. Kolozsvári atlétanő volt (Ilona). 41. Beleegyező. 43. Angol gépkocsik nemzetközi betűjele. 45. Napraforgó alapanyagú édes keleti csemege, névelővel. 47. Arany, spanyolul. 48. Úr angol rövidítése. 49. ... a párjával. 51. Növény szárának alsó része. 53. Igevégződés. 54. Unalmasnak érzett. 55. Hömpölygötess magaddal. 59. Francia nőnemű névelő. 61. Udvartias felszólítás, biztatás. 63. Ókori római melegvízi közfürdő. 64. Leadja a voksát (ék. f.). 65. Hazai gyártmányú terepjáró gépkocsi. 67. Vanádium és oxigén vegyjele. 68. Költő, műfordító, a magyar líra kiemelkedő alakja (Lőrinc, 1900-1957). 71. Befejezetlen emlék! 73. Özönlő. 75. LOD. 76. Torony, románul. 78. Tova. 79. Fordított határozott névelő. 80. Rálővi egyenmű hangzói. 82. Tapintatosan óvja minden kellemetlenségtől. 84. Hím állat. 85. Annak a következményeként lánghol (két szó). 88. Hangtalan gémes! 89. A sivatagi kérődző.

FÜGGŐLEGES: 1. Az idézet utolsó sora (zárt betűk: Á, S, Ó, Á). 2. Hivatásos versenylóvas. 3. A közelit. 4. Az alapskála második hangja. 5. Napszak. 6. Oltalmába veszi. 7. Becézett Etelka. 8. Francia nevelőnő megszólítása. 9. Üres nád! 10. Műveltető ige képző. 11. Vércsatornáját. 12. Automatizál. 13. YK. 14. Vízinövények korhadt maradványaiból képződő anyag. 20. Távolodó irányba. 21. Idejét múlta. 25. Rövid csövű tábori löveg. 27. Már nem esik az eső. 29. Tajték. 31. Asvájci hősmunda legnépszerűbb alakja (Vilmos). 33. Román költő és politikus (Octavian, 1881-1938), nevéhez fűződik Az ember tragédiájának a lefordítása. 39. A tél, románul. 40. A Temze másik neve. 42. Ezen illatos virágú lombos fa. 43. Mesegyűjteményük révén világhírűvé vált testvérpár. 44. Kedveskedő szólam. 46. Rendeltetésének ünnepélyesen átad. 48. Az idézet első sora (zárt betűk: T, D, N, E). 50. Erre a helyre áll. 52. Élénk, mozgékony. 56. Valamiből mindenkinek adok. 57. Jéna kevert betűi. 58. Hegycsúcs. 60. Vissza: vidd mindig magaddal. 62. Malloszi görög grammatikus, a pergamoni iskola fő képviselője, aki a nyelvben az anomáliát tartotta uralkodónak és Homérosz műveiben allegóriákat látott. 64. Kén és bárium vegyjele. 66. Tanul az esetből. 69. Gabonát levágó. 70. Folyó Olaszország északkeleti részében. 72. Elhagyni, távozni — angolul. 74. Vágószerszám. 77. Retten. 81. Gondol. 83. Háromezer, római számmal. 84. Kupagyöztések Európai Kupája. 86. Téka egyenmű hangzói. 87. Gát-szélek! 90. Kiejtett mássalhangzó.

SALLÓ LÁSZLÓ

A HELIKON 13. számában közölt, Júliusi bánat című rejtvény megfejtése: Virágos nyár, még gazdag az illatod./fanyar vetés-szag kél, s te, piciny szulák,/a száraz karfán te nyúlsz itt utánam,/nem kell többé szezám és büszke kert.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
SZÓCS ISTVÁN K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes tördelés: NAGY MARIA: nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288